



د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند گل رحمن حکيم

د اروا پوهنې ښوونځي (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)



Ketabton.com

د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور) د خپرونو خانګه، خپرنې لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت

د کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکونکی: پوهاند گل رحمن حکيم

د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمريز د کب مياشت / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د کتاب پښندنه

د کتاب نوم : د ارواپوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند گل رحمن حکيم

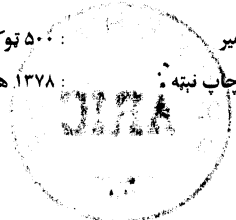
ليکگر : صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو خانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فرید بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز



سريزه:

دا کتاب چې د «ارواپوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې ليکل شوې دى، زما د زيار او هاند نتيجه ده چې وروسته د کلونو تدريس تاليف او د ارواپوهنې د بيلابيلو منابعو له مطالعې څخه، د محرمو پوهانو او مينه والو حضور ته وړاندې کړې.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمريز کال کې، د ښوونې او روزنې د ارواپوهنې د درېيمو ټولگيو لپاره وليکل شو.

دا دى هغه اثر د ځينو اصطلاحاتو او کمي او کيفي بدلون سر بېره د يوې مسبوطي سريزې په زياتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هيله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نوو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظرياتو زياتولو سره توفيق زما په نصيب شي.

په حقيقت کې د «ارواپوهنې ښوونځي» او پديدې په هر وخت کې بشري ټولني او په خاصه توگه د څيړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له دې لاملونو زما په څخه فيلسوفانو او ټولنپوهانو ارواپوهنه د ټولني د فرهنگي او ادبي او پر مخکښ لپاره يو بنسټيز عامل گانده او په دې گروهه وو چې د ځان او په عامه توگه پرته دانسان له پيژندنې، نشو کولای د هيواد او ټولني د پر مخکښ او لوړتيا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره
ځانگړي وړاندیزونه کېدلي. بېخ په ذهني د سپين، د طبيعت
په سپېلو او ځينو به په ذهني تصوراتو تاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو ويشل کيږي ځينې
د تجربې ارواپوهنې او ځينې د علمي او منطقي ارواپوهنې پلويان
گرځي. دا پېړۍ بايد د اروايي (سروايي)، سررځيز د پراختيا او پرمختگ
د وده وشميرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولو لسمې پېړۍ د دوهمې
نيمې څخه بيا تر ۱۹۱۲ پورې په ډيرې ځپکيا سره، وده او پراختيا
وموند، ځپلې څپې نې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروگرامونو
ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکنې زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې
او مطالعې طريقه په لنډه توگه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د
پيل او پوهيد وپاره په نسبتاً لنډه ډول شرح کوي. بيا لومړی
څېړنې د ارواپوهنې تاريخي سير بيا نوي، دوهم څېړنې د تداعي
ښوونځي په هکله چې ډير لرغونې انگليسي ښوونځی دی او
ځينې مطالب يې لاتر اوسه د تدريس وې دي په زېره پورې
تطبيقي مواد راټول کړي دي. درېم څېړنې د شعور په هکله
د «چور بنسټ ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهني اجوروونکي
اجزا او توکي رخصاص، په هکله معلومات وړاندې کوي.

څلورم څپرکي د عمل د اصالت ښوونځي دي ، دا ښوونځي د -
 شعور يا ذهن په کارول او اړيکي يې د چاپيريال سره څېړي .
 پنځم څپرکي د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانگړي ډول
 حرکت او د فعاليت کنټرول او اټکل دي . په علمي طريقه ترڅېړنې
 لاندې نيسي . شپږم څپرکي د روانکاوۍ تر عنوان لاندې شعور
 په دوه ډوله يا برخو وېشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل
 د شعور په تياره برخه کې لټوي . اووم څپرکي د ارواپوهنې
 دريم بُعد يا دريم قوت « د بشري او واپوهنې » تر سرليک لاندې
 د انسان د سلوک او فعاليت په هکله ، د تجربتي او عملي ارواپوهنې
 د اصولو او قوانينو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنولو ستونګ د اسانتيا په خاطر زيار ايستل شوی
 چې د ارواپوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انگليسي ، د
 مخونو او د کتاب په پای کې د يرې مجموعې په توگه په الفبايي
 ترتيب وليکل شي .

په پای کې له محترم اسعيل يون اړه ديق الله بدي چې د کتاب
 په ترتيب کې او همدا رنگه له ميناغلي فريد بزرگنه چې په چاپ
 او خپرولو کې يې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کوي مننه
 کوم .

په درنښت
 گل الرحمن حکيم

پ

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو اثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختگ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر كابل پوهنتون د جگړې ناتار نه و خور شوی، نو گڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي كتابونه، مجلې او نور پوهنيز كتابونه يې خپرول. دغو اثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون كې يې كارنده رول درلود. د جگړې له كبله د كتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په تېه ودرېدل. د پوهاند صاحب گل رحمن حكيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو كلونو په بهير كې د چاپ جوگه نه شو.

دا اثر چې د ارواپوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث كوي، د كابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي كې د يو درسي كتاب په بڼه تدرېسيده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له كبله ما له پوهاند صاحب گل رحمن حكيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وكړې. استاد د دې كتاب يوه لاسكېتلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد خوان ليكوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا كتاب خطاطي كړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تكړه ليكوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکتر محمد فرید بزگر څخه چې د علمي كتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم گڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز كتابونه چاپ كړي دي، هيله وكړه، ښاغلي ډاکتر فرید بزگر زموږ هيله پوره كړه او دا پوهنيز كتاب يې پخپل لگښت چاپ كړ.

زه د كابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب گل رحمن حكيم ته د دغه كتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او گران ډاکتر فرید بزگر څخه ډېره مننه كوم چې دا كتاب يې د چاپ جوگه كړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي كتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنگي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸ ل/م ۱۸

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د خپرونکې سریزه

په خپله ژبه د پوهنيزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، څېړنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبورتیت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هيڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي. پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هيڅوک نه شي ویلي چې گوندی ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدي. حتی د یوې ځانگړې څانگې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدي. د بېلگې په ډول، همدا ارواپوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د ارواپوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د ارواپوهنې نورې برخې لکه د ویرې ارواپوهنه، د خوب ارواپوهنه، د هوسنیارتیا ارواپوهنه، د ماشوم ارواپوهنه، جنسي ارواپوهنه، د ښځو ارواپوهنه، د بلوغ د وخت ارواپوهنه، د جگړه خپلو وگړو ارواپوهنه، د وجود ژبه، د رنگونو ارواپوهنه، د مجرمینو ارواپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلگونو نورې څانگې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سوبو د پوهنيزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جگړه کې چې زموږ د کور کولې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کړه سیستم هم گډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راوغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانگړې ډول د هېواد د ملا تیر او که ووايم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانگړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه وړکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلگه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو دروند بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیږونکو گوتو خطاطي کړ، د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راوړسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوډ خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوگه کړ.

قصه نوره نه اورډوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلينو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب گل رحمن حکيم ته د دې په زړه پورې کتاب مبارکي وایم، او په ټوله افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالی کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووايي، چې فلانی افغان دی، د سترگو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنگ کې د افغان سید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ ی. زه غواړم چې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزگر

د ختيځ د بیا رغونې (کور) مشر

نیولیک

- ۱) لومری خپریکی
- ۱) فلسفي اروا پرهنه
- ۴) سقراط
- ۵) افلاطون
- ۷) ارسطو
- ۱۳) اپیکور
- ۱۳) زنون
- ۱۶) دوهم خپریکی
- ۱۶) د علمي اروا پرهنې تاريخي سیر
- ۱۶) لومړۍ مرحله
- ۱۷) دوهمه مرحله
- ۱۷) درېيمه مرحله
- ۱۹) د علمي طريقې نيگېتيا
- ۲۰) د نزي سيستم يا فکر پيداښت
- ۲۲) د اروا پرهنې د بنوونځيو فهرست
- ۲۴) دکارت
- ۲۴) هابېس

- ۲۶۱ د نولسې پيرۍ اروا پرهنه
- ۲۳۱ در پيم څپرکي
- ۲۳۲ د تداعي د اصالت لړ مخونې بنوونځي
- ۲۷۱ د اصالت تداعي مخکښان
- ۲۹۰ د اصالت تداعي متأخر بنوونځي
- ۳۹۰ د هربارت
- ۴۲۰ د هربارت د پيدا ايست له نظريې څخه گټه
- ۴۳۰ د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره
- ۴۵۰ د ابينگهوس د تداعي نظريه
- ۵۰۰ د اصالت تداعي نني بنوونځي
- ۵۱۰ تارندايک
- ۵۶۰ د پاو لوف شري
- ۵۸۰ څلورم څپرکي : د شورجودکي بنوونځي
- ۵۸۰ د اروا پرهنې جبر بندي بنوونځي
- ۶۳۰ د تيمپنر د عقايد و اصول
- ۶۸۰ د عمل د اصالت بنوونځي
- ۶۹۰ د جميز انگل څپرهنه
- ۷۲۰ د ژوند د بقا اصل
- ۷۴۰ د جان ديوي د څيړنو طريقته
- ۷۸۰ ادراک د جان لاک له نظره

- ۸۲۰ د ویلیام جیمز آر واپوهنه
- ۸۹۰ پنځم څپرکی
- ۸۹۰ د سلوک د اصالت سنوونځی
- ۸۹۰ د واپسن سلوکي نظریه
- ۹۵۰ د سلوک علم د سکینز له نظره
- ۹۹۰ د طبیعت او انسان اړیکې
- ۹۹۰ د جبر او سلوک زابطه
- ۱۰۵۰ د شپږم څپرکی
- ۱۰۵۰ د گشتالت سنوونځی
- ۱۰۵۰ د گشتالت څرنګوالی او اهمیت
- ۱۰۹۰ د شکل او ځمکې نقش
- ۱۱۱۰ د گشتالت د سنوونځي قرانین
- ۱۱۱۰ د جامعیت یا تعادل قانون
- ۱۱۳۰ د مجاورت قانون
- ۱۱۳۰ د مشابهت قانون
- ۱۱۳۰ د پیوستون قانون
- ۱۱۴۰ د نیک پیوستون قانون
- ۱۱۴۰ د زده کړه د گشتالت له نظره
- ۱۱۵۰ د ادراک اهمیت په گشتالت کې
- ۱۱۶۰ د بصیرت نقش

- (۱۱۶) دد سلوک اوزده کهرې اریکې
(۱۱۹) د ژوند فضا
(۱۲۱) د وایف چا پیر پال
(۱۲۳) اووم خپرکې
(۱۲۳) د روانکاوۍ بنوونځی
(۱۲۷) اتم خپرکې
(۱۲۷) د اروا پوهنې دریم قوت
(۱۲۷) هیوما نیزم
(۱۳۸) بشري اروا پوهنه
(۰) اصطلاحگانې
(۱۳۳) احنئون

لومړی څپرکی

سر تیزه :

فلسفي ارواپوهنه

لرغونو پر نانيانو په خاصه توگه له سقراطه څخه دمخه فيلسوفانو علم دکاښتو په پيژندلو پيل کړ . دوی زيار ايسته چې دنړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده يې پيداکړي يا په بل عبارت له سقراط نه دمخه فيلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وويني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر يو فيلسوف د يوه آر (اصل) پر اساس يوله دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، او راو خاوره دکاښتو دکوچنۍ نړۍ اولومړي واحد په توگه وپيژانده اولومړی عنصری سيستم يې رامينځته کړ . دې فيلسوفانو به دا انگيرله چې دخارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکيبي جنبه لري او د پېچلي معلوميزي ، څوکه تحليل او تجزيه شي نوساده او آسانيزي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې مونږ خارجي جهان هغه وخت پيژندلی شو چې ترکيبي واحد ونو ته يې ورگڼېدو د همدې گروهې (عقيدې) پر اساس فزيکي څيړنې پيړۍ پيړۍ داتم په حريم کې پاتې شي ، بيولوژي

دهر ژوندی موجود (ارگانیزم) جوړونکی واحد ته سلول یا ژونکه
چیرې، وویلې او د ارواپوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره
ساده تصور، احساس او د بنیاد م سلوک، د ذهن د جوړې ونکې
واحدونه، اصلي اړ (موضوع) نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه
ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور و چې
که موږ پوره شو چې پنځ (طبیعت) له ساده اړیکو څخه جوړې
شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیب (اجزاوو) د ترکیبولو
طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرې نو کولای شو چې
ټولې (کل) هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړې کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او یا ملرنه ځان ته
راگرځوله دا ده چې څنگه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او
پېژندل کولای پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحی او
رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنگه زده کړه
کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو په دې
فلسفي بحث ورو ورو د ارواپوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله
او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنگه زده کړه او پېژندل کولای
ترسره کېږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په
لوهونې یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې
سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښ لارویان دي. دې ډلې
فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

بايد وراير چي همدي د فلسفي بحث او علمي اړيکو ته چي دکاښنا تو او
بهرني نړۍ په هکله و ، بدلون ورکړي او د انسان په باب يې راو
-گرځاوه چي عامه توگه دا يوه اړوايي يا رواني څيړنه توجهيه او
تعريفولای شو . دې پوهانو ، فلسفه د وسيلې په توگه وشميرله
او په دې باور شول چي نور بايد د ژوند او هغې پايلې په هکله چي
دهيات په فلسفه کې نقشېته ده و غږيزو . نوځکه خطا يې تدريس
ديوي وسيلې او د ژوند د تجربې په توگه پيل شو . د همدې
فلسفي پر بنا ددې فيلسوفانو له منځه د خطا يې ډير تکړه مربيان
راپورته شول او د عقل او ذکاوت په تقادي او د علم او پوهې
په صحت او روغوالي يې پيل وکړ . خوله دې فيلسوفانو څخه ځينو
د گټې لاره غوره کړې ، زينت او ځيړ يې ، نرم او سناسته او بد
او ناروا يې ، نيک او تاروايي ، ښکاره او پريښودل ، دهغې ورځې له
غوسېته سره سم ، سوسنظا يانو فصاحت او بلاغت د خطا يې سره
يوځای کړل . نوخطا به د ژوند غټه وسيله او د هغه وخت ډير
عالي هنر وگرځيد . دوی به ويلي چي مونږ رښتني علم ته نه رسيږو
نو بايد د ژوند په علم او همداسي په ټولنه کې دکاميابۍ او بریا
ليتر ب په ران پوه او بريالي شو او د ابرياليتوب د خطا يې په فن کې
نقشبتي دی دا نظريه لا اوس هم د ځينو تنيو اړوا پوهانو له
گروهي سره ورته والی لري .

دې نظريې سره سم د مسايلو عوارضو او تظا هر ته پاملرنه

راگرځي ، دوضي او جرياناتو پيژندنه د ژوند دکټور په خاطر معالجه او خپرل کيږي .

سقراط : په دغه زمانه کې و چې سقراط (470 - 399 م) که څه هم له سوفسطايانو سره مخالف او دهغوی خطاوي او تيروني به يې څرگندولې خو په يوه موضوع کې يې له هغو سره شريکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان ونه پيژني دکاښتو په هکله بايد بحث او مناقشه ونه کړي دې ځای کې دسقراط موخه دا نه وه چې مونږ دنړۍ په احوال او علم نه شو پوهيډي . مطلب يې دا دی چې خلک بايد پوه شي چې درښتيا او حقيقت پيدا کول او کشف په ځان پيژندنه او دښو او خيڼ پالل انسان ته ديره مقدمه او وسيله برابر وي چې دنړۍ حالات او وضع تحليل کړي . بل دا چې انسان بايد خپلو ممنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پيژندنه په ځيڼو و نه کې يو طبيعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهي ته اړتيا لري هکله چې همدا ډول پوهه انسان ته څو کمزوري چې خپله دنده وپيژني او پرهيزگاري وکړي . دسقراط په گروهه پرهيزگاري دپوهې معلول دی ، ټولې ناخوالي او بد بختۍ دناپوهی او جهل نتيجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او دپيژندگلوی هسته په بدن کې موجوده ده ، بايد وده ورکړل شي .

سقراط به ويل چې انسان يواځلاقي موجود دی ، همدې وينا هغه يي ممتاز او مشخص شخصيت گرځولې و .

سقراط به ويل چې دانسان په تحليل کې بايد هغو اړيکو ته چې د همنوعانو او دولت سره يې لري پاملرنه وشي . دا نظريه په يوه لحاظ د ارسنيو سلوک پيژندونکو له نظر سره يوشانده ځکه چې د سلوک د بنوونځي طرفداران پدې گروهه دي چې بايد دانسان د اخذې د دستگاه ارتباط له محيط سره وڅيړل شي ولي بايد پام ولرو چې د سلوکي بنوونځي پيروان د فرديا شخص خبرتيا چې پيريال ته ډيره پاملرنه کوي ، خوسقراط تر هرڅه د مخه دانسان ټولنيز چاپيريال ته ډير علاقمند و .

په دې وروستيو کلونو کې د ارواپوهنې علم هم دا طريقه وړاندې کړې چې ټولنيزه اړيکه مهم گڼي او اخلاقي - مسلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنيزه ارواپيژندنه را منځته شوه او لري نه ده چې د ارواپيژندنې په نوموړو برخو خپل سيري و غورځوي .

افلاطون :

پوهان پوهيزي چې د سقراط ډير منلی او لوی شاگرد افلاطون (428 - 347) دی . که فلسفه په مشايې او اشراق وپيل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سر کې راځي او مقام

یې لومړې دى ، دى لومړنى شخص دى چې د ذهن او مادې ، د بدن او نفس تر منځ يې توپير وكړ او ثنويت يې را منځته كړ . په بل عبارت د انسان وجود ته يې د ثنويت په سترگه وگڼل . دا نظريه د تاريخ په اوږدو كې د فيلسوفانو د پاملرنې وړه وگرځيده او لاويلې شوې چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخېږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ د ډیره عالی نړۍ ده ، چې فر د کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لومړی بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولانو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وگرځاوه او د دوی تر منځ يې توپير پيدا کړ . دى ادعا کوي چې تصورات په عقل او شيان په حواسو درک او پېژندل کېږي . دى وايي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي د معقولو امورو کمال ته نژدې دي . او دکمال داسې حالت ښيي چې په هېڅ ډول په محسوساتو درک وړ نه دي . دشال په ډول د ښایست تصور يې زیانه دى او هميشه وي خو ښایسته . شيان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغیر کړي ، ناقص دى او تلياقي حالت نه لري . نوځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت ، مطلق او معتبر امورات ، عقلي امورو دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امورو چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم
هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصور او محل دی .
افلاطون خپله له طبیعت دانسان څخه پیل او هغه یې دخپلې
اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وگرځوله . افلاطون وویل د
انسان د طبیعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د
انسان تر ټولو اصیل استعداد د عقل او داخلي نړۍ عقل دی چې مخکې
یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او نړۍ ورتیا ده چې ځای
یې په زړه کې دی او دانسان بل استعداد شهوت دی چې په نس
کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا گڼي ، نوځکه
د هغه عقاید د ذهني استعداد و نو د مکتب له طرفدارانوسره ور
دالی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او دافرادو د
استعداد و نو ترمنځ توپیر ، تشخیص کي او د جمهوریت په کتاب
یعني په مدینه فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو
استعدادونو سره سموکار ونوټه منصوب او وگمارل شي . نو د
اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لنور و څخه لوی دي ، نو بیا
د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نور و څخه نرمه و او ډیر جرئت
لري د جنگیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې
له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بیا یې د کسبیا نو
بنگرانو ، کارگرانو او مریانو ډله جوړه کوي . د افلاطون داروا
پیشنې یا اروا پوهنې دا اړخ په لویې اروا پېژندنې اغیزنه لري او

او علي اعتبار يې لږ دی .

منځکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وويشو نو فلاطرن داشراقي فلسفې د سر کې ده . نو اوس بډ يا دونه وکړو چې دهغه شاگرد يعنې **ارسطو** (384-322 ق م) له يوه اړخ څخه دهغه رقيب او دهغه په مقابل کې ځای لري . ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څرک دی چې دنړۍ د خلکو د عقايد و او افکارو محور يې په کلوکو څرخولې دی .

دې پوه او عالم دخپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دی ، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر يا پدې په شان دی . که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطرن يې وايي . د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادي او صورت په لحاظ ترجيه شي . ارسطو په بل لحاظ هم داستاد له نظر سره اختلاف پيدا کړي . ده دخپل استاد په خلاف چې -

حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه دخپل عمر د پير وخت د عالم مثل په څېر گانه او دا يې ويل چې بايد عيني ، واقعي او طبيعي چارونه پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطرن نظر يې تبول نه کې اولاد هغه په ردولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادي او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته اونه شو کولای هغه دواړه يوله بل څخه بيل اوجلا کړو ځکه چې يو

له بل سه تميلي او ددي يادونه يي هم وکړه چې صورت په مادي اجسام کې څرگنديږي او ځانگړي جوهر نه دي . ماده په بالقوه توگه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې يا په بله وينا دمادي او صورت اتحاد عبارت له حقيقي شي څخه دی . د مرمړ پوره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمړ په ډېر کې څرگنديږي .

هغه تفسير او ترجمه چې ارسطو يې د علت د قانون په برخه کې لري دهغه له گره چې سرچې دمادي او صورت په برخه کې لري اړخ لگوي او نشي دې اړيکه لري .

ارسطو په دې گروهمه و چې صورت له مادي څخه جلا وجود نه لري خو يوه استثنا يې په دې برخه کې جاين شميرله . هغه دا وه چې ، کامل وجود ، غايي صورت او يا علت العلل ، مافوق دمادي له هستي څخه دی . نو ځکه بايد صورت محض وي او ځنکه چې ټول مادي چارې دخپل صورت د تشخيص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غايي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امور و معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ يا جهان د هغه لورته په حرکت او تلابن کې دی . د دې اصل په بنياد ټول لمبسي چارې حيرانې نفس او دانسان طبيعت د دې غايي د مقصد لورته په هڅو او څيړنو لگيا دي .

د ارسطو د اروا پوهنې يو له اصولو څخه چې د دې عمر

له اروا پوهې سره اړخ لگوي دا دی چې د مادي او صورت
نسبونه سره اوبدي او يوله بل سره اړيکي لري . ارسطو
د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترگې سره تشبه کړو
نو نفس يا روح يا اروا وليدو سره شباهت لري .

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه دسترگې اوليدو -
نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو
د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله
کولای شو خپل تظاهرات څرگند کړي . اوس نو د نفس فعل
او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی . هماغسې چې ليدل
بې دسترگوله موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو
فعاليت پهم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث
څخه دا پايله راوړي چې ارسطو په دې گروهه دی چې رواني
فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن دستگاو پور
تړلی دی .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بلایه د فنا
نامونکي او منونکي چارو تر منځ توپير وکړو ، دی وايي چې
جسي فعل او انفعال د بدن په نيسي سره له منځه ئي يښي
وچردي د بدن د غړو په ژوند چلند کې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هورنيايي هم
شته چې فعل او انفعالات ئي په بدن پورې اړه نه لري .

د انسان د هستۍ دا برخه تلياً تي او فنا نه منځني ده، دارسطر
د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پيرو د حکما نر د منځي
وې وگرځيده او په کلي يې د هغې علمي بحثونه اداره کول .
سربيره پې پور تينو نظريو ، ارسطو دار و پوهنې په هکله
خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانگړې خدمت سر ته
ور ساوه ، دا هغه موقوع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي ، د
تداعي معاني مساله راڅپي ، اصول او قوانين يې منع ته راوړي .
ځينې پو هان او د دې عصر ار واپش نند وکلي دا تصور کوي
چې " د پريد هيرم " ، لومړي شخص و چې د تداعي معاني اصول
يې را منځ ته کړل ، خوداسې نه ده ، لومړني بنوونکي او د لار
غونډو فلسوفانو د سس سرې دې اصول ته پاملرنه وکړه .
ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد ، شبا هت او مجاورت
داصل تر عنوان لاندي د زمان او مکان په قيد سره منځ ته
راوړل او هغه يې د پيش ندي تجربي قوانين و نومول ، ارسطو
وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرگنديدو د طريقې لپاره
ځانگړي قوانين وجود لري ، دا فاعل او انفعالات په تضاد ي
نوگه نه پيداکيږي . دا دوه تصور يه معني د تداعي د اصلو
توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي . خو
پيرمه وروسته دارسطو څخه هم تر بحث اوڅپي يې لاندي
راغلل او د نوي امر واپش ندي په وده او پراختيا کي پير

اهمیت لری.

له اسطوخخه وروسته د و د لو نیلسوفا نوچی رواتیان
او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل
یې چې د انسان له ژوند خخه لویه زیاته گټه وکړي .

اپیکور : Epicure (340 - 270 م) د دې مذهب بنسټ
ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې
پایله ده او دا احساساتو او عواطفو خخه کلي مفاهیم او
مفولات جوړېږي . په بله وینا کلي مفاهیم خپله د احساساتو
محصول دي . اوله تکرار نه د محسوساتو صورت پیدا کوي .
دې حکیم ، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او طبیعو زو^{تو}
تکلیب گانه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري .
نر له دې کبله ، وینه یې له مرگ خخه بې مانا گنده او ویل یې
: « خوچې زه یم مرگ نه شته ، کله چې مرگ راغی زه به نریم » ، مېاني فلسفه
(۱۳۴۵ - ۵۳۴) مخونه .

د اپیکوریانو له عقیدې خخه دا څرگندیږي چې صفوی د
انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر
باید دخپلې خرمشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي .
دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک یې ویني ، خو وایي
چې خپله خرمښي اولذت باید په پټو سترگو ونه لټوي او
دخپل عقل او ذکاوت خخه کار واخلي ، ځکه دا خرمښي اولذت

بايد موقتي نه وي . (پورتنی اثر) .

(نون : 360 - 262 م) ، او د هغه شاگردانو او پيروانو ته رواقيان وايي . زنون له خپلې پلرني ټاټوبي د قبر سر له جزيړي نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په يوه رواق کې چې پنخوا د شاعرانو د ټولني ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نوله همدې کبله د هغه شاگردان او پيروان په رواقيان مشهور او معرفي شول .

رواقيان په دې عقیده دي چې علم او معرفت يوازې د هس په واسطه نه حاصلېږي او د ذهن ځانگړې فعاليت هم غواړي . د همدې فعاليت او زيار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، اډراکټ ، گمان او يقين . ژوندی موجودات پر ميره پر بدن يو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړې ارتباط لري . دا اروا په نباتاتو او حيواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسېږي او د عقل په صورت څرگندېږي ، شعور پيدا کوي او له ځانه خبرتيا مومي . د نهمې ټول موجودات لکه د بدن څرگندېږي يوغت موجود چې وي چې هغه خپله طبيعت دی او ځان ته روح يا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له يوه جريان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبيعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نهمې ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

دي، نځکه چې هر چين ته حاکم وي . خو د دې سره - سره دا
 چېر ، ان دې او دانسان اختيار ته ضرر نه پېښوي . دا ځکه
 چې کله چې انسان ، له ناموس طبيعت څخه ، چې مظهر د عقل .
 کل دې اطاعت وکړي ، په واقعيت کې هغه دخپل عقل اطاعت
 کړي دی . يعنې دده عقل ، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم
 وي توپير نه لري ، بلکه جز د هغه دی . (پورته اثر)

د رواقيانو په هکله تحقيق او مطالعه دا څرگندوي چې
 دوی د زهد ، اعتکاف او رهبانيت پلويان دي . رواقيانو
 عقیده درلوده چې د سرکښ او ياغي آس يعنې نفس ، جلب
 بايد د عقل لاس ته ورسېدل شي ، خو چې د پرهيز گارۍ
 او ځايي هدف مرحلې ته ورسېږي .

د رواقيانو او اپیکوريانو په دوره کې اروا پوهنه د
 فلسفې جن حسابېده ، خو د هغې دورې او اوسني ارواپېژ
 ندې تر منځ لا مشابهت شته دی . په هغه زمانه کې که اوس
 د ذهن د ترکيبي عناصرو په هکله څيړنه کېده ، د ذهن او
 بدن اړيکې که همدا اوس دارواپېژندې مهم بحث وه .
 د قرون وسطی حالت په هيڅ شانې د دې جوگه نه وو چې
 علمي ارواپېژندنه وهل شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول
 بحثونه نفس پورې تړلي او هغه يې هم د پلې نړۍ پوهه شميره .
 سر بيره پښ دې پر نفس اعتقاد هم جاين نه وو .

او وجود يې یربنګاوه حقیقت شمیرل کیده . داروا او بدن
دثنویت فلسفه قبله ده او حقیقت يې د دین د سندله مخي
منل شوې او .

د هغه وخت پرهانر میخکله له مشاهدې له اصول او
استقرار څخه کار نه اخیست ، او بحث يې په سره خوا کې
په تیره بیا د بدن او روح د ثابترلو لپاره قیاسي جنبه در
لروله ، د دې پرهانر هدف دا نه وو چې عیني شواهد
پیدا کړي ، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې گرځیدل .
په لنډه تر ګه د دوی بحثونو لږ علمی اعتبار درلوده
د تعصب څخه خالي نه وو ، او په لرغونو علومو يې څه
در و یې نه کول .

نن ګه له دې به تیر شو او دې ته به پام را وگرځو
چې اروا پر هغه کله له فلسفې څخه جلا او علمی بڼه يې
غوره کړه او پدې چکټیا يې د و سره وده او پراختیا وړاند .

روهم خبرگی

د علمي ارواپوهنې تاريخي سير

د علومو د تاريخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توگه نسبتاً يې نوی علم دى چې وروسته د طبيعي علوم، کيميا او بيولژي څخه بېنکله او را پيداشوه، او که هغه ته د فلسفې د جن په توگه وگورئ نو بايد د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسايل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونيسو.

زما دا اثر اصلاً د ارواپوهنې تاريخ نه شرحه کوي يوازې -
رواني مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پاي او د شلمې پېړۍ د پيل څخه په ځانگړي اولند ډول بيا نوي.

ارواپژندنه د نوي فلسفې په تاريخ کې په تدريجي توگه تجربې بڼه پيداکړه او ورو ورو طبيعي او تجربې علوم ته نژدې شوو تجربې ارواپوهنه له نيمايي د نولسمې پېړۍ څخه پيل او په دې سرعت او چټکتيايي وده او پراختيا و موند. تجربې ارواپوهنې په دې ترڅ کې څو مرحلې تيرې او شاته وغورځولې.

۱ - لومړۍ مرحله يې د وېبل (Weber)، فېشر (Fechner)

هلم هلتن (Helmholtz)، او ويلهم ورنې (William Wundt) په ظهور

او څرگنديد وپيل او په اروپا او امريکا کې يې تجربه گاړی رامنځ ته کړې. دې څلور کسو اروپا پوهنې ته د فزيولوژۍ له نظره کتل او د طبيعي علومو د طريقې او روش تر اغيز لاندې راغلي او په دې کې روش او طريقه کې چې دوخت په مادي او ميکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثير ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو.

۲- دوهمه مرحله پدې برياليتوب يعني د علمي طريقې په اصل پيل، خو د انسان د پيرې تخيس منرونکې پدې پدې ته پام ونه گرځول شو. دې مرحلې ته د ۱۹۳۰ تر دوهمې نيمايي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د پيرو او واپښندنکو د علمي - طريقې په قالب کې ځان مقيد وليده. نو د اروا پوهنې موضوع ته يې تغير وکړ. د علمي طريقې په کارولو سره عيني پايله لاس ته راوړې. پدې مرحله يا دوره کې اروا پښندنه د موضوع په لحاظ محدوده کيږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک انکړه د عکس العمل په سنجش کې اهميت پيدا کوي.

۳- په درېيمه مرحله يعني د لومړۍ نړيوالې جگړې له پيل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (۱۹۶۵) تر لسيزې پورې د پير سطحې او موضوعي څېړنې سر ته ورسيدې او نسبي نتايج (او موخې هم په لاس راغلي، خو د انسان پښندنه په کامله توگه حل نه

شوه . په دې دوره کې داحصایې او از مړینو په مرسته داسې کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سر انداز کول ، په همدې دوره کې دڅېړنولکېمله ، اجتماعي اروا پوهنه ، صنعتي اروا پوهنه او دکوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند ، او دافرادو په هکله یې صرف دپراخه پېښې او تخمین ځای ونیوه او برسیره پردې دڅېړونکو او نوسنگر و اروا پېژندونکو پام یې دې ته وگرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسانه دی نو د انسان په جزیې مسایلو هم څېړنه ناقصه ده . همداسې دسړي احصایي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي .

ددې مرحلودیمسیر او تیریدلو په نتیجه کې دځینو منتقدینو پام کامل انسان ته را وگرځید او دارگانیزم اړیکه یې په کلي توگه په موضعي تجربو او بالعکس ترڅېړنې لاندې ونیوه . دبیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړارنده پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرگون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي .

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کېدیده چې متنوع انسان ، منفرد او یوازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا ېې د انسان پېژندنه په کلي توگه بې له

ټولنيز مدنيت د پېژندنې څخه امکان نه لري . په کلي ډول ، انسان
پي په موجوده زمانه کې خلقوي خوړسېنه يې په تيره زمانه او دنور
په خلاقه تجربو کې نغښتي وي او براتلونکي زمانه جوړوي . اړکس ۱۹۲۴-۱۹۲۸
د علمي طريقې نيمگړتيا : په دې کې نه شته چې علمي
او عيني طريقه د شخصي عقايد وڅخه بڼه او لور په ده خو بايد پام ولږ
چې د فزيکي علومو د طريقې نقصان د بشري علومو په څېر نه امله .
لغاتو کې د هڅ په وړخ روښانه کيږي . نوڅه بايد وکړو ؟
د ميتودولوژي مساله ډيره مهمه او په دې اثر کې نه ځايري .
خو په لنډ ډول ويلاى شو چې علمي طريقه يې له تمدن د بصيرت
څخه دانسان پېژندنې له پاره نارسا او نا کافي ده . د دې امر
دليل دا دی چې لکه وويل شي : منتزع انسان يې له دې چې له
نور سره اړيکي ولري او يې له دې چې په تمدن کې رېښه
ولري ، وجود نه لري . نو چې داسې ده ، بايد داسې طريقه
وکارول شي ، چې وکړي شي دا څو خوارې معما يا پدیده په
مڼه توگه وپېژني .

بل دليل دا دی چې پوهان په دې عقیده دي چې
تمدن د تحول د بيولوژيکي يا حياتي تحول ادامه يا وروستی
بخه ده ، نوکه دا اصل صحيح او قبول کې و نو ټولنپوهنه
او بيولوژيکي دانسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پاڼې دي .
دريم دليل دا دی چې دانسان ژوند ، مرحلې او مرتبې لري

په لومړي مرحله کې، دانشمن ژوند د بيولوژيکي تمايلاتو او کوششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنيت او ټولني. په درېيمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصيرت معلول وي. د انسان د امقانات اعتبار لري او د انبيي چې په هر مرحله کې ځانگړي قوانين مجرد او اعتبار لري. او په هر مرحله کې د پېژندنې طريقه بايد په يوه انساني پوهه يا علم تکیه وکړي. په لومړي مرحله کې حياتي طريقه (بيولوژيکي)، د نورو علومو د طريقو څخه د پراختيا لري.

په دويمه مرحله کې د ټولنيو هني طريقه او په درېيمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال بڼه وسيله او په څلورمه کې بايد د نوښت او خلاقيت له قوانينو څخه کار واخستل شي. په پاى کې کله چې انسان په «صورت دکل» وپېژندل شونو بايد يو جامع فکري نظام او يوه معتبره او با اعتباره طريقه رامنځ ته شي. د نوي سيستم پيداښت: څنگه چې هر فکري سيستم د تېرو فکري تجربو او سيستم زبېنده ده او په ناڅاپي توگه نه رامنځته ته کېږي. نو هر فکري سيستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راجي. هر نوي فکري نظام که اړ وپېژندنه وي او يا نو، ځانگړي، په څو خصوصيتونو (تکالري).

۱- لومړی داچې نور پوه او مفکر پيدا کېږي د متقدمينو افکار زده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضيو او اصولو شک کوي.

دويمه: نوي فرضيه او اصول را پيژندنې او اصولاً د نوي فكري

مكتب بنسټه بندي

درېيمه: د څېړنې مشخصه طريقه تعينوي.

څلورمه: بيا ځانگه، موضوع او حد ودي تايي.

پنځمه: بيا د څېړنې نتيجه او اټکل څرگندوي.

كله چې اړوا پيژندنه له فلسفي څخه جلا شوه او د يوه ټاكي

علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تګون پيدا کړي.

نو د دې هوجب شوه چې د پورته نظرياتو سره سم، داروا پيژندنې

بيلابيل بنسټونې او نظرونه را منځته کړي په معنوي توګه د هر بنسټ

ونې طرفداران په دې عقیده دي چې دانسانانو د فعاليتونو او پوښي

يوارينه لار د دوی په څېر نو او د دوی د عمل په ساحه کې مسير دی.

وودونې

په هر حال اروا پيژندنه ونکی عقیده لري چې دمکاشو وجود،

داروا پيژندنې په وده او پرمختګ کې د پير اعين لري ځکه هر

مکتب او بنسټونې چې يوه لاره ټاکي ده په هغه کې ژورې څېړنې

کوي او څه چې نوي پيدا کوي داروا پيژندنې حدود و نه

پراختيا ورکوي، نو انسان بايد د هر بنسټونې دعقایدو په منلو کې

مخاط وي، ځکه چې پلويان يې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

دارواپوهنې د ښوونځيو نيوولیک نېرت

۱- د اصالت تداعي ښوونځي: دا يولرغونې انگليسي ښوونځي دى. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او نرده كره ده. له ۱۹۰۳ مخه راپدېخوا دې ښوونځي په روسيه كې د خراب انگيزې بڼه هاښه غوره كړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځي: د دې ښوونځي سرچينه په المان كې وه. د دې ښوونځي روسي فعاليت له ۱۸۶۹ نه پيل او اصلي موضوع يې احساس او د شعور جوړښت دى.

۳- د اصالت عمل ښوونځي: دا ښوونځي په ۱۸۹۶ كال كې په امريكا كې په دې نامه ونومل شولې اصلي موضوع يې د شعور د حالاتو توضيح او له هغو څخه گټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعاليت او مورخ (اهداف، ساحه) ډيره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوك ښوونځي: دا ښوونځي ۱۹۱۲ كال كې په امريكا كې رامنځته شو، پدې ښوونځي كې حركتي فعاليتونه ډير اهميت لري.

1- Associationism

2. Structunatism

3- Functionalism

4. Behaviorism.

۵- دگشتالت ارواپوهنه؛ دابنووځي په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی .

۶- دروانکاوی بنووځي^۲؛ دابنووځي په ۱۹۵۵ کال په اطريش کې منځته راغی او اصلي موضوع يې ميل او ذهن يې خبره يا تيار برخه (ذهن ناگاه، ده .

څنگه چې ليدل کيږي دا بنووځي د نولسمې پيړۍ په پای او د شلمې پيړۍ په پيل يانې د ۱۸۶۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلل نو بې ځايه به نه وي که وپوښتل شي چې دا څه علت او سبب و . داخرې پيړۍ پيل د ارواپوهنې د نويو بنووځيو په لحاظ تر دې حده گټوره وه . نوکه غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له يوې خوا بايد د علومو دغې ځلاندي دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچاؤ او له بل پلوه څنگه چې هر بنووځي په واقعيت کې د تير بنووځي په هکله اعتراض دی ، نوځکه د تاريخي سوابقوله نظر نيولوڅخه پرته د نويو بنووځيو په ماهيت نه شو پوهيدلی . همدا سبب وو چې په (۱۷) پيړۍ يعنې د علي نهضت^۳ په پيل کې د کارت^۴ (۱۶۵۰-۱۵۹۶) ، د ماس^۵ دغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاسټيک^۶ له بنووځي څخه الهام اخستی وو ، طغيان وکړ او په دې ډول يې دارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolasti que.

د یو نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړی . دکارت او هابس پرته له دې چې داروا پېژندې په جلا کولو د فلسفې څخه زیار وباسي کوبښن وکړي چې اروا پېژندنه د مادي او طبیعي علومو د پراختیا سره هماهنگ کړی . نو په دې ذهنیت دوی وغوښتل چې د څرېک نوي اصول او معلومات دانسان او حیوان د سلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي . یانې د مغز اعمال پر هغو اساساتو چې نن مهه ته انعکاس وبلل کېږي لېسوار کړی .

دکارت : دکارت له نظره انعکاس د سیالی مادي جریان دی چې د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سیر یا تگ او را تگ کوي . دکارت د روح مرکز مغز و شمیره او په دې عقیده و چې د انسان په هر وگړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت دا گروهه هم لرله چې حیوانات د عقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات یې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلی دی . دکارت د عقلي مذهب لارو دی . منطقي استدلال او عقل یوازینی عامل د معرفت او حقیقت د پیدا کولو وسیله گڼي .

هابس : هابس په دې لار کې دکارت څخه هم یو گام پرمخ ولاړ او قول او رایې کړه وړه یې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقیده درلوده چې د خارجي یا بهرني چارو

تحریکات دھسی الاثر پہ ملتیا جذب او بیا اعصاب، زپہ او مغز تہ
 ر سبزی او د بدن داخلی حرکات منختہ راوپی . وررستہ دغہ
 داخلی حرکات دستکوت لہ اصل سرہ سم، د ذخیری یا ساکنی
 اندھی پہ بنہ خاطر او انکار جو پی او باقی یا تہ کیری .
 هابس دغہ طغیان دھنی زمانہ د متعارفوار او پرها فریہ
 مقابلگی لہ پناسی قاطع یا خون، خود هابس نظریات پہ ہغہ
 وخت کی یوازی یوہ طرحہ وہ او دانلسی پیری ، انگلسی فیلسو
 فانہنی طرحی تہ پیاختیا وکیرہ او دار او پریہنی د اصالت تداعی

سنو وئی پی را منختہ کپ . ودورت (۱۳۴۸ء - ۷-۹۹)

[Faint, mostly illegible handwritten text in Urdu script, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

د نولسمې پيړۍ ارواپوهنه:

ماخسې چې د گاليله په زمانه کې د طبيعي علوم قوانين د هغه رخت دارواپوهنې په پوهه او معلومات ژوره اغينه وکړه. د نولسمې پيړۍ په سر کې د نورو علوم يا فزيکيا او فزيولوژي چې نوي دده او پراختيا يې سر ندي و، په ارواپوهنه کې تر اندازې زيات اغيز وکړ.

لومړۍ دکيميا کشفيات او بې سارې پراختيا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې سبورژي رامنځته کړي چې څرنگه کيميا پوهان غرندي چې د طبيعي بيلابيلو تر کيا تر عناصر پيداکوي، دوی هم د انسان شعور عناصر کشف او د هغه دکړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپوهنه کې په زېږېدې او جالبه طريقه ده او عملاً هم ښکاره شوه چې د اېرا وړې ده.

بل علم چې په ارواپوهنه کې يې ژوره اغيز وکړه فزيولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پيړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربې علم په توگه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سر ته ورسول چې په کلې ډول يې دارواپوهنې له مسايل سره تړاو درلود. لکه د حساسو دکار طريقه، اعصاب او مغز چې دارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژي پوهان له خدا تر مطالعې او تجربې

لاندي نيول شوی و . په دې ډول د فزيولوژي معلوما تر اړکشفیاتو
دا واپوهني په کتابونو کې ځانگړي ځای او اهمیت درلود او د
دې علم تجربې، طریقې او روشونه د نوي تجربې او وپېژندونکو
له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربې او واپوهني لومړي لابراتوار
چې د علي متاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۶۹ کال څخه وروسته
د الماني ارواپوه « وونت » په واسطه د لېپزیک په ښار کې برانسل
شو خود نولسمې پېړۍ له پیل څخه د ارواپوهني د پېر لابراتوارونه
په ځانگړي توگه په المان او امریکا کې د فزيولوژي په « تجربه ځایونو »
کې ایجاد شوي وو . چې په دې ډول ویلای شو چې نوي ارواپوهنه
په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربې او واپېژندنه وه .

د دې له پاره چې د دغه کال ارواپوهنه په ښه او بشپړ ډول
شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عصبي
بیالوژي « په تیره بیا د پرمختیایي فرضیې » او روان پېژنکي
انگیزې هم په ارواپوهني درزیات کړو . د ۱۸۹۶ کال څخه را
په دې خوا په ټولې بیولوژي، په ځانگړي توگه په پرمختیایي فرضیه
کې د پېړۍ مسالې تریخت او څېړنې لاندي نیول شوی و چې نه یوازې
د لرغوني ارواپوهني له پاره بلکې د فزيولوژي او فزیک لپاره هم
نوي وي .

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د دارونو
او گالټون د فکارو تر اغیزې لاندي، نوي مسائل که : د توارث

او محیطی لاملونو اغیز به فردی اروایی و دبی ، توکم د نژاد ، حیوان
 ارادتی هغه ، فردی اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسائل
 د هغه وخت دارو پیژندونکو په اغیز او خوږیدو (اشاراتی) کې ښکلا
 شول. د لومړي ځل لپاره د وگړو د اروایی حالاتو د اندازه کولو نوي
 طریقې د ان مینو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربې طریقو
 سپرېه ، په اروا پوهنه کې یو نوی څپرکی د نوي اروا پوهنې تر
 عنوان لاندې وړنیا ته شوه .

بلې پوهې د علم ، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه
 روحیاتي طبابت (روان پزشي) وه . په همدې خاطر د روان پزشي
 تاریخ باید د فلسفې پیرې په اوندو کې په سینه توگه وڅیړل شي . د
 خبرې دلته والي په خاطر دا کافی ده چې وویل شي په تیرو رختونو
 کې د رواني ناروغانو علاج د پیرې خوا شتون کې او خراب وو .
 خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پیرې سینه شو . په هماغه
 توگه د دې پیرې رواني طبیبان په دوه ډلو وویشل شول ، یو
 ډلې به روحی ناروغه د رواني علتونو ، معلول او بلې ډلې به
 روحی ناروغه د بدني علتونو معلول شمیرل .

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو د دو
 همې ډلې به زیار یوست چې د هغوی طبیعي سلوک یا خوښت
 لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي . که څه هم په یو ډول
 جنون کې ، ذهني اختلال کشف شوی و ، خو پوهانو نه شو کولای

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغيان کې تعميم او اثبات کېږي په
 همدې طريقې سره به د بدني علتونو پلويانو چې لږکوم علمي دليله
 يو ډول مغربي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وپېژاندې کاوه .
 د دې مسايلو او طريقو پيدا کيدل ورو، ورو د دې لامل شوو
 چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط يو د بله سره و شلېږي ، او
 په هېتوانيزه و توانيدل چې د ارواپوهنې چوکۍ د جلا او مجزا
 فلسفي څخه منځته راوړي .
 د نوې ارواپوهنې لطيفان د نړۍ ارواپوهنې په مقابل کې د
 علمي طريقې ، فنون ، بيلگې او همداسې د علمي معيارونو اندازه
 د نظري او تيوريکي مسالو په پرتله بيخي ډير وړه دييلگې په توگه
 لرغونو ارواپېژندونکو به د زده کړې په هکله يوازې د حافظې
 په اثارو او د شخصي خاطر اتو په تفسير اکتفا او بسنه کوله .
 خو نوې ارواپوهانو به د تجربې څير لپاره په موخه پېژندگار کاوه .
 د نوې ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰ له پاره د ارواپوهنې تعريف
 هماغه پخواني تعريف يا ښه د هډښت يا شعور ، وده ، اما عملاً به
 يې قدر تونه ، توانونه ، يادت او مهارتونه د هډښت يا شعور د مختلف
 حالاتو په پرتله ډير شرحه او مطالعه کول . په بله وينا نوې ارواپوهان
 واپېژندونکو په نظري لحاظ په تحليلي ارواپوهنې چې د کيميا
 له علم څخه يې الهام تر لاسه کړې وو هډتيد ، د زده کړه په پيچلي
 او مرکب افکار او محاسباتي د ساده او بسيطو عناصرو کچه اها

ذهني تصويرونه او ابتدائي اولومري نيو حسونو تر کي باه . خو
عملايي دانظري هدفونه هيس ول او پاملرنه يې نه ورته کوله په
نظري لحاظ دا صالته داعي بنورنځي ، پيروان وو . خو عملايي جدي
طرفداري نه کوله .

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو ، کلاسيک اصول
او د څيړنو د نويو طريقو تر منځ پيداشنو . نو د نويو ارواپوه
ندونکو لپاره يې بڼه فرساخته پر اير کړې .

خو دارواپوهني د اساسي مسلو د صحت او سقم په هکله ، يمني
هوښياري دارواپوهني د اساسي موضوع او د باطن يا نفس
مشاهده د څيړني ديواز نه طريقې تر عنوان لاندې ، بحث او مناقشه
کړي .

د شلمې پيړۍ په لومړۍ لسيزه کې نويو ارواپوهانو د سلوک
موضوع ته چې « بنکاره شعور » پورې اړه لري ، پاملرنه کوله او په
خپلو تجربو او څيړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست . له بلې خوا
هغه ارواپوهان چې د روان کارۍ پلويان وو نو د « بيچلي يا تياره
شعور » څيړني او مطالعې ته يې د « بنکاره شعور » څخه بهر اهميت
ورکاوه او په دې عقیده وو چې دارواپوهني اصلي او ژور څيړنه
بايد د شعور په دې تياره برخه کې سر ته ورسيزي .

نوي ارواپوهان د دې پر بنسټي په ځواب کې چې آيا د داعي

1 - Introspection .

معلمي اصل، د زده کړې د نظريې او تيوري لپاره ارزښت لري که نه په دې عقیده و چې د محرک او خواب رابطه د امله ښه روښانه کوي .

دې ارواپوهانو د سلوکي پوهانو په کله چې د انسان سلوک اصل يې يوازني مجموعه د ساد، او پېچلو عکس العملونو، پېژانده، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور و چې په دې نظريه کې دارگټيم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی .

په همدې ډول نوې ارواپوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان « ښکاره شعور » يوازې د حسي عواملو توپرگه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ايراد نيوه او په دې عقیده و چې په دې فرضیه کې هم دکليت اصل يانې وحدت او د انسان هريت له طره لويديلی دی. دا ارواپوهان په دې عقیده و چې د انسان شخصيت دوه ښکته لري، چې يو يې وحدت او بل يې هريت دی. هريت د امانا لري چې وحدت نسبتاً د نماني په اړوندو کې کمزور وي خو شخص د احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پېرون يا پروسېن کال و... او يابه سبا او بل کال ته هم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهينې چې مانا او اخلاقاً دخپلو همنوعانو څخه متمايز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصياتو کې له نورو څخه توپير لري. (سياسي: ۴۵، ۰۷)

مختلفه او متضاده فوې فرضيې تر څپېنې او نماينت لاندې دي امکان لري، د دې فرضيې قوت او نا تواني يوه وړخ د د يو بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل و فصل شي خو دا ارواپوهنې د بيلابيلو

بنو نوحیو دارزینت په مکه به گران کار وی
چې په بنکاره دولت قضاوت
و ششې

دا هکله چې دیوه روحی بنو نوحی

اهدای په په دیرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمی دلایلو
ثابت او یار رد کړو.

دیوه اروای بنو نوحی دارزینت د تعیین لپاره باید دهغه -

گهټې او یا چې گهټې توب په نسبتاً اوږده زمانه کې ترخپرنې او مطا

لعي لاتدجا وینول شي . ترخوسه چې قضاوت او اطمینان حاصل
شي .

کريم خيرکي

د تداعي دامالت بنووي

په نني اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې وروستيو کلونو کې دا جمله چې « څنگه زده کړه کوو » د تجربې او نظريې اروا پېژندلې د څيړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بيلابيل سکونه لکه دنو موندل يا د لوست ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د يوې معنا د زده کړې طريقه ، د سبب يا بد عادت زده کول ، د يوې قيايې يا مصنعي څيره هاغلي ته سپارل او يا د هغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم ښې نورې ورته مسئلې د ورته څيړنې او تحقيق موضوعگانې دي . خو د حيرانتيا ځای دی چې دا اروا پوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هېڅ فصل نه دی راغلی . لا ويليام جيمز¹ په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۵ کال کې يې د « اروا پوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړې دا سي کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يا د ونه کړې ده .

1. Associationism .

2. James .w.

لرغونوار واپڙند ونگو يوازي د بيا په ياد راوړلو د هغو
 مو اوځينونوچې مخکې يې زده کړي و، د بيا بيانات او مشر
 حه ورکړي يده . خو د زده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه
 وه پيل کړې . دوی د زده کړې د عمليې په هکله ، کلي فرضيه د لړۍ
 چې هغه د تداعي فرضيه وه . خو د دوی ددغې فرضيې مبدا او
 منظور د زده کړې عمليه نه وه ، بلکې دوی يوازي د بيا په ياد
 راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله .

لرغونوار واپڙند ونگو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومو
 کيږي ؟ دا ځواب ورکاوه چې ^{څنگه} افکار له جريان او تشکيل له تير و،
 تجربو څخه جوړيږي ، او احساس هم يو پر بل پسې راځي ، نوځکه
 نو موږ افکار يو له بل سره يوځای او ټولني . دا دار واپښهني
 د تداعي د اصالت ښوونځي چې دانگليسي او واپښهني يو زوږ ښو
 ونځي دی ، لاندو خلاصه وه چې وړاندې شوه .

د تداعي د اصالت لرغونې

ښوونځي

ځيني اروايي يا نفسي پديدې يا مسليې يو له بل سره داسې
 اړيکې پيدا کوي چې د بېرې حادثې پيدا کيدل په صحنه د وجدان
 کې په چېرې سره هغه بله حادثه را يادوي دغې حادثې ته تداعي يا

سرخاڻي وايي .

ددې ښوونځي اصلي ريښه دومره لرغونې ده چې کولای شوه نه
دا رښتو په کتاب کې چې د «حافظي» تر عنوان لاندې ليکل شوی دی .
پيداکړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ،
او ريلې يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع
په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې الف تر د پ تته ور په ياد کړې
نو د الف او ب تر منځ به رابطه څه شی وي ؟ وايي چې : دا رابطه
به يا د شباهت . تضاد او يا د زمانې د مجاورت له کبله پيداشوی
او دې ته تداعي وايي . د بيلگې په توگه که يو څوک ووسي او دهنه
په ليدو سره کوم بل شخص د ر په ياد شي نو له دې کبله به وي چې
هغه د واپه يا دير سره ورته دي ، يا په کلي توگه يوله بل سره
توپير لري او يا د اچې هغوی مو پخوا سره يوځای ليدلي دي . دې
د رې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انگليسي طرفدارانو «د

تداعي قوانين » ويل . او کله هم دا د رې اړيکې يې خلاصه کړې او
ديره قانون تر عنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .
د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوم يې
د ټولو فکايزو ، اصل او منشا « احساس » بولي . دا ځکه چې دده
په گروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکړي خو په لومړي

سرکي ۽ هغه پوءِ برهنه يا ٽول ۽ حسي ۽ دڙي يا حسي ۽ دستگاه له خوا
نه کسب يا حاصل شوي .

خوچي انهيان پوڻي ٽوله يا پوءِ برهنه بي بخوانه وي ليدئي يا احساس
کي ۽ هغه شي تصور يا تجسم نه شي ۽ در لوي، نو دا طبعي خبره ده جي
له پنهنجي دا بي تجسم خنه پر ته نه شو کولي له يو تجسم يا تصور خنه
بل تجسم يا تصور ته ورسين و . نو ڪه ٽول خيالونه يا انحرورگي به
دانسان کي دهر کونو يا جنبشونو حکم لري ، او د هغو چر يا ناقدمقا
يا ويدي جي دانسان به احساس کي جوڙو اڻ ٿيکي شوي دي . له
احساس خنه وڻ وسته بيا ۽ حسي ادراڪ او بيا ۽ ذهني تصور اٿو به
صورت دوام پيدا کوي دي اوله منجه نه ٿي .

هاڻس دا واري مضافو استعداد و نوخه پوازي ۽ و ه اصلي فعاليت
منفي دي ، پر د بيا به ياد ۽ اوڻو احساس او بل تداعي دي جي دا به
خپله به ياد ۽ اوڻو حکومت کوي . ڪه ڪه هم هاڻس به خلو لکنو کي
» تداعي « ڪلمه جي نورو ليکوالو وروسته پلشنها ڏکڻه ، نه ده کارولي
خوڪه جي له خيال پر دازي نه خبري کوي واري ، دا فڪر ۽ او تصور پوءِ
جي دي ۽ احساسونو اصلي پيوسون او پرله پسي واري تنظيم کي دي .
نوريلاي شرحي به واقعيت کي هغه تداعي موضوع ۽ مهاوربت له
طريقه بيانوي . هاڻس بيا دا د واره فعاليت به پوءِ فعاليت کي خلاصه
کوي او ديون (حرکت) ⁽¹⁾ نوم کي پري .

(1) Motion.

دها بس په آنده يو پخړنی څيز زموږ په حواسو، چې نن هغه څيز ته انگيزه" (د مثال په توگه نور امواج، د صوت ارتعاشات ...)
قوايي، تاثير کوي. دا انگيزه د حسي دستگاه پو مرسته دارگانيزم دخل
ته نقل کوي. خو کله چې محرک يا انگيزه په خارج کې قطع هم شي، د بدن
داخلي حرکت فوراً نه قطع کېږي بلکه د سکون له قانون سره سم
په تدريجي توگه کمېږي، خو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په
دې طباب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش
تصوير او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې
ترتيب څنگه چې د تصوير ونو تواتر له انگيزو څخه اوږد او دوا
مداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو وروستی جريان منته
راوړي. په دې ترتيب سره هابېس ټول اروايي مسايل، له فزيکي
مفاصمو او هېا راتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او
سکون په اصل بيان کېږي. اما وروسته هابېس دې ته هم
ميجور شو چې يو بل اضافي عامل هم دارگانيزم په وجود کې
ومني او هغه دارگانيزم عکس العمل دی چې د انگيزې څخه ورو
سته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرگندېږي. خو د دې حرکت
سمت يا لورې له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه دارگانيزم
له داخل څخه سرچينه اخلي. د عکس العمل يو حرکت دی چې ارگانيزم
په جسم ته پورې کوي او يا له يوه جسم څخه يې لورې کوي او دا جنتاب
سبب يې گرځي. د بيلگې په ډول مينه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

د نژدې والی سبب گړخي او په زړه بد والی يا تفرهم د حرکت ابتدايي مرحله ده چې دلری والی يا اجتناب سبب کيږي. ځيني تمايلات مينه، بکه د دودۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځيني نور ميلونه او ميني د اشياوو د خواصوله درکه کسب کيږي .

د اصالت تداعي مخکينيان

په اوسمه پيړۍ کې نامتوانگليسي فيلسوف او روزونکی جان لاک^(۱) لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطريت اوزده کړه يې د اروايي نورو او ذهني وړيزتو له طريقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد يا ټولني ليدل کيږي چې بې شائتي طبع ، سرشت يا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن لږ وړين دي لوی په وخت کې د سپينې لوحې^(۲) په ډول وي ، چې هيڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصوير يا رسم شوی . هر فکر او عقیده د تجربې او حواسوله طريقه پيدا کيږي چې دغه نوعی فکري طرز د تجربه گرايي^(۳) يا تجربې مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند دغه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» يا خود گرايي^(۴) باندې مستقيماً^(۵) حليې وکړې ځکه چې دغو دوو فيلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچينه بلله . جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي . ځکه چې ذهن له څيزونو څخه جلا دی ، نو هغه چې درک کيږي يوازې د څيزونو تصويرات دي .

(1) Jan lock . (2) mental disicipline .
 (3) tabuda rasa . (4) empiricism . (5) rationalism . (6) Ideas .

لاک افکار ذهن واحدونه او تداعي بي د افکار و د پيوستون عامل باله .
 دهغه په عقیده افکار به يا ساده وي يا مرکب . د افکار ترکیب يوله بل پس
 د ذهن يو فعالیت دی . چې په « اروايي کيميا » هم ياد يږي او ورسته
 د اروايي پيداښت د نظري سبب وگرځيد .

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نوجان لاک په يو ډول
 داخلي حواسو هم عقیده درلوده ، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات
 پيدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول يې پر بل پراته وو . خو ذهني
 دستگاه سربيره پر دې چې حسي تاثراتو د منلو توان درلود ، دا توان
 يې هم درلود چې هغه وپيژني ، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي . يعنې
 کولای شي چې د مجاورت ، مشابهت يا ورتنه والی او تضاد له طريقه
 افکار او ذهني تصورات يوله بل سره پيوند کړي .

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه داروایي
 ورسو یا ذهني دسلپن څخه ، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ورسوي
 د لاک افکار و ، اروا پيژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې
 سبب شرع چې له وراثت څخه محيط ته يا ملرنه وکړي . د ښوونې او
 روزنې په لحاظ د لاک د نظري مفهوم دادی چې په مدرسه کې ښوونکی
 د کوچنيانو داروا معياران او جوړوونکي دی . اصلي دنده يې د پيو
 کول او اجراء ده . خو په زده کولو کې ښه عادتونه پيدا
 کړي .



د زده کړې مرستات د دې پرځای چې ذهني روزني ته پاملرنه وکړي بايد
د هلاس روزني ته پام وگرځوي .

د جان لاک دانوي نکرڼه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکي و. تر
اوه لسې پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا وو چې د زده کړې
پخوانۍ نظريې تعبير او تفسير کړي ، يعنې اروايي روزنې او د سپين به
پي بيان او ه . دا نظريات د لاک د نظرياتو سره سره دا ولسي پېرکته تر
پايه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي رڼو ستی ښوونځی

د هربارت د پيدايښت نظريه :

هربارت "د سپينې لوجې د تېر سره د تېر او په خاطر چې د جان لاک له
خو له مخه شوې وه ، د نوې عملي اروا پوهنې بنيا د کيښود . دغه
نظر د زده کړې په هکله له دې ځايه سرچينه اخلي چې هغه عملاً د ښوونځي
او روزني په کار بوخت و ، نو ځکه په اروا پوهنه کې يې په زړه پورې
نظري وړاندې کړې . او په خپل رخت يې د زده کړې نظام يا سيستم
کې پراخ انعکاس و موند . هربارت د پيره مينه او علاقه درلوده چې د
انساني علومو اصول ، د فزيک او بيولوژي پر اساس ښاکړي . هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

ارواپښهښي ته د "ذهن کيميا" په سترگه کتل. نو له دې امله د ارواپوهنې
تقش يې د افکارو په اختلاط او ترکيب يا اروايي حالتونو کې مطالعه او شرح
ده به لکه يورکيميا دان غرندي د ارواپښهښي څېړنه د افکارو او ذهني تصور
ماتو، د ترکيب، تحليل او تجزيې پراساس بنا کوله.

د هېرارت د ارواپښهښي طرفداران د اروايي حالتونو ارواپوهنه
پي اميل او مسلم حقيقت پيژني چې په مستقيم ډول له محسوساتو څخه
لاس ته راځي او په درې ډولونو څرگنديږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتهونه او ۳- عاطفي عوامل خړشايي
او خړاشيبي^(۱).

اروايي حالتونه، د اروايي فعاليتونو يوازېني عناصر دي، چې سره
ترکيب شي نو ادراکي ذخيرع يا د پيداينبت خزانو^(۲) جوړوي او د فريد
فکري مایه په هر زمان کې منجته راوړي. هر احساس او فکر هغه
وخت درک يا پيداينبت مومي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هېرارت
په عقيده ذهن د اروايي حالتونو توپلگه ده. په واقعيت کې د نوي
اروايي حالتونو د پيدوالي يا جذب په تير او اروايي حالتونو، د اروايي
عربي يا زده کړې د ايجاد سبب گرځي.

د هغه په عقيده ذهن لکه د يخ پټه چې په اوبو کې لامبو وهي او وړي

(۱) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mess.

برخه يې په اړه يې پته وي . دشعور يا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري . هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي ، نوې تجربې يعنې ارتفيع وي . هر نوي احساس يې له پخوا څخه تجربې څخه په کلي توگه يې منفرجه وي .

هر بارت ، ذهن په ښکاره يا روښانه شعور ، تحت الشعور او د شعور د سرحد ، تر عينا نونو لاندې په دريې برخو وېشي . هر خاطر يا تاثير چې روښانه شعور ، وجدان ، ته لاره مومي . نو هر څه خپل ځای بدلوي . په هره شيبه کې امکان لري څر خاطرې يا خيالونه د شعور روښانه برخه ونيسي يا اشغال کوي .

يوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي ځينې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زيار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي . د ذهن په لاندې برخه يا تحت الشعور کې د فرد د تيک زمانې ادراکي فضاليتونه ټول شوي وي . هر يو د دغو افکارو يا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې ، روښانه شعور ته راگرځي نصر وخت چې يو فکر يا خاطر په پرله پسې ډول روښانه شعور ته رسېدلې کې ، لاهل ځکي نيو وسته په ښه او اسانه صورت سره په ياد لږ ول کيږي . هر بارت د دې تجربې له کبله ، د تکرار د تمرين ، په اصل يوه شو او د تداعي اساس يې ډاډول معرفي کې ، چې هر څه که څو خيالونه او يا ځين و نه يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کوي چې وکولای شي لرغوني افکار او تصورات په روښانه شعور يا وجدان

کې منځته را وړي، دې پدېدي ته تداعي رايې .

د پيدا ايښت د نظريې څخه گټه په تدريس کې :

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بيا جوړنه هم په هغه کې شامله ده . ۳- ادراکي مرحله .

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسېږي چې وکړای شي د يوشمېر ذهني تصوراتو په منځ کې گڼو صفتونه پيدا او يو د بل ترمنځه تړيږي او کلي حکم او تعميم سر ته ورسوي .

د هربارت د پيدا ايښت د نظريې پر اساس ، صحيح اوسم عمل د صحيح اوسم طرز تفکر څخه پيدا کېږي . په دې کې شک نه شته چې دمیل او ارادې رېښه هم په تفکر کې شامله ده .

د هربارت د پلويانو له نظره د تدريس مهارت دا دي چې ښوونکي بايد هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي يې زده کړي ، بايد د هغوی د پاملرنې وړ وگرځوي . ښوونکي په ماشومانو کې د نويو تصوراتو د ايجاد لپاره چې د پخوانيو تجربو سره يې سمون او سازگاري ولري د کتنې د مشاهدې له طريقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه ايجاد کړي چې د دې او روزنې لپاره يې مرسته وکړي شي . د ښوونکي موخه بايد دا وي چې نوي فکري حلقه د پخوانيو فکري حلقو سره سمون ولري .

11) circle of thought.

د زده کړې مرحلې د هر بارت له نظره:

مربارات او دهنه پلویان په وې عتیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو دبل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بې یالی بنیونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه څه نیت بریالی او گټور دی چې د امرحلی په څیس سره وڅارل شي هغه مرحلې دادی:

- ۱- تیاری وچمتووالی، ۲- د مطالب وړاندیز، ۳- مقایسه، ۴- تقسیم
- ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورته تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره وروښانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاگردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بیلگې په توگه د لامبو وهونکو څیزونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو اجسامو لکه بالون، د اوبو پوقانې، لرگي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وکړي.

۲- د مطالب وړاندیز: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو اجسامو په هکله د جسم او ښوونکو په طریقه وړاندې کړي. د بیلگې په توگه، ممکنه ده زده کوونکو وروښوونل شي چې څنگه غوړي د اوبو پمخ او یا فلا دی گلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تېن به: که ښوونکی دوه لومړیو مرحلې په ښه صورت سرته رسولای وي نو زده کوونکی ویني چې د نویو او زوېو مطالبو ترمنځ شبا

هتونه و جرد لري . له دې كبله پخږايي او اوسني مطالب په ښكاره اوروبنا
شعر كې يې له بل سره اړيكي پيدا كوي . د تېرون او طبيبي ورته والي له
كبله يې له بل سره پيوند پيدا كوي .

۴- تعميم : په دې مرحله كې زده كوونكي زيار باسي چې د دوه ډلو مطالبو
تر منځ ګډ لاملونه د يې كلي حكم او اصل په صورت بيان كوي .

۵- په دې حاي كې هغه اصل چې نوي زده شوي د ډيرو مطالبو د توضيح
لپاره چې په لاسونو و هلو مربوط دي ، كارول كېږي . د اكار د مشور
دحل له طريقه سر ته رسيدلى شي . ښوونكي ممكنه ده له زده كوونكو
و پوښتي ، چې كښي له فولادو څخه جوړه ده ، نړولي په اوبو كې نه
ډوبېږي . يا دا چې د مسكي په توګه له زده كوونكو څخه وغواړي چې
آيا يې خاص شي په معين معايناتو كې لاسونو و هلي شي او كه نه ؟
د هر بارت پلويان زيار باسي چې نړمورې مهلي د تدريس
د كلي طريقې په عنوان و كاروي .

په واقعيت كې هر بارت بايد د علمي او تربيتي اړوا پېژندنې
بنسټ اګېږي او مخكښي و پېژندل شي .

د هر بارت طريقه په نړمورې سر كې د وړتيا له خړا په امان كې
او د تېښ^{۳۱} له خړا په امر يكا كې تعقيب شوه او د جوړښت اساخته رګاڼي
ښوونځي^{۳۲} او هنداسي د باطني يا نفسي^{۳۳} طريقې^{۳۴} راڅرګندولو او منځته راتلو

11) Wandell, W. 12) Titchener, E. B.
13) Structuralism 14) introspection .

مرجات يې بلبا کړل .

د پورته بيان څخه څرگند يږي چې هېرارت له يېمې خړا د علم او
 معرفت سرچينه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي
 له کبله د زده کړونکي پوه او معلومات د پيښې ، نښايد هغه د علمي
 تداعي گرا يا نښې وگڼ شي او له بلې خوا د هغه نښو وچې او لارښوونې
 د علمي تجربو په پراختيا او د ذهني محتوا د تحليل او ترکيب په جنبشونو
 او فعاليتونو تداعي شري ، نو کولای شو چې هغه د ساختگر يا تړپه
 قطارک و شمير و .

د ايسنگهوس د تداعي نظريه :

معروف الماني ارواپېژندونکی ايسنگهوس^۱ په ۱۸۸۵ کال کې دخپلو
 څيړنو له کبله نه يوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه ، بلکه په
 زړه پورې اطلاعات او معلومات يې د هيريد^۲ په عمليه کې هم په لاس را
 وړي . د الوعري شخص وچې د حافظې د پيژندلو لپاره يې کتاب وليکه ،
 او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د نښوونې لپاره يې زړه پراستله
 دې کتاب د تجربتي جنبې شريبه د تداعي د تشکيل او زده کړې عمليې
 هم ترچې يې لاندې ونيولې . نو په دې خاطر هم ندی و .

د اربنسيا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د نښوونې پلويان د تداعي
 سره سره وکاروليد . خو هغوی د تداعي د تاشير موضوع ته د پيره
 پاملرنه کوله ؛ او دا يې نه غږېدل چې د تداعي د تشکيل په هکله څيړنه

۱) Ebbinghaus, H.

2 - Extinction.

وکهي. اما دنوي اصالت تداعي د نبعونجي پلويان لومړي تر هر څه د پته
 پاملرنه کوي چې د تداعي عليه څنگه تشکيليزي او بيا د تداعي ثبات او مت^ت
 د په ياد راوړلو له طريقه انمايمنت کوي. د پورته افادې مانا دا
 ده چې د اصالت تداعي لرغون پلويان زبه د تداعي د پايير او اغيز له
 مخې غمبستل چې د قضيې علل وپيژني، څر د اصالت تداعي نزيير پلويان
 به د نېکله لاملونو له مخې غمبستل چې د قضيې اغيزې او پايلې تر
 څيړني لاند ونيسي. بنگاره ده چې وروستي يا نزيير طريقه بشپړي او باوري
 طريقه ده، يانې لرغوني ارواپيژندونکي به د معلول څخه علت ته، څر نزيير
 ارواپيژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

داينگه س تجربې طريقې څرگنده کوي چې هر څرک څر دوره حافظه لري
 لکه د اشکال لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نمرنو لپاره حافظه
 سمعي يا بصري حافظه او نور...

په بله وينا د هر چا حافظه څر اړخه لري چې د قوت يا ناتواني له
 پلوه يوله بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دي چې د هر چا دحا
 فظي د څرگندولو لپاره نيمه پي د څر دوره ان مينسترونه لاندې ونيول
 شي. د بيگي په دوره زده کړې يا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځس
 ياشن مانالونکي يا بي مانا اصطلاحگانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته
 دوه ثانيې وخت ورکول کيږي، بيا د وروستي اصطلاح له لرستلو څخه
 لس ثانيې وروسته له زده کړونکو څخه وپوښتنل شي چې هغه اصطلاحگانې
 يې چې په حافظه کې پاته دي، له ياده ووايي. د دې ازموينې پايله

بايد د هغو مجدولونو چې د دري د شپږ سوه هونو لاندې دده کړنکړه د ان
 مړينې د پايلې څخه په لاس راغلي او معياري شمېر دي، متايسه او پر
 شپي څه په دې ډول د دغې موضوع د بڼې يا بډې حافظې په هکله قضات
 يا حکم صادر شوي. په يوه از مړينه کې دالاندې شل اصطلاحگانې
 کارول شوي دي:

ستن، يوه، څنگه، کپک، اوبه، پښو، سګي، نجلی، نقشه، ونه
 ځکي، کتاب، پېشو، چاقو، تناب، کور، جر رايې، کاغذ، غر، بڼ
 او کيف.

ايننگهس په خپلو تجربو کې وليدل چې د يو کت قرائت کولو څخه ورو
 سته يوازې يوه جرې د دغې اصطلاحگانو کېدای شي چې زده شي، په
 دې برخه کې که څه څانګې عمليه چې په عيني ډول تعقيب شي نشته.
 دا عمليه تر هغه وخته تکرار يښي څر زده کړونکي وکړلای شي د ۷۵ په
 لعل او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پيدا کړي
 ايننگهس او د هغه پلويانو د دې قانون او داسې نورو ورته
 قانون څخه په استفادې سره يو کمي قانون را منځته کړ او په وسيله
 د زده کړې منځني چې نن هغه ټول پېژني، رسم کړ.

د « هيرولو منځني » په رسم سره دوی وکړای شي چې د دې
 کمي قانون ابتکار او مرغبيت د يو کمي.

دايننگهس له زمانې راهيسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عيني
 طريقې څخه کار اخستل کيښي او د دې وړوندو په زړه پورې روشونو يا طريقو

وړاندیزونه هم شریږدي. د دې اړواپیشن د وینک په عقیده نشو کولای چې
د ددای مریض یوازې د مجاورت له طریقه ترجیه کړو، ځکه چې بجا راتیا
اساساً یې مساعد مرقعیت دی، کرم قدرت یا قره نه ده. هغه څرک
چې د زده کړې په حالت کې دی، تر وینه حده د روابط او تناسب په
نظر کې نیول سره، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه گټه او استفاده کوي.
د اېنگلس د تحقیق او څیړنې اصلي مریض دا وه چې روښانه کړي

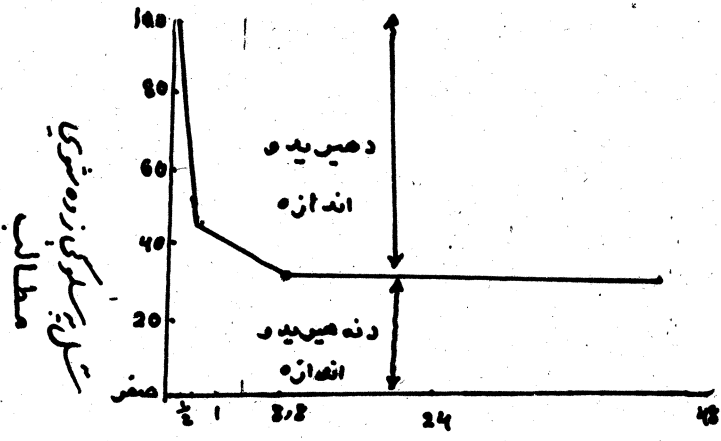
چې آیا د «هیریدنو» مریض یېه تدریجی عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یېه معینه برخه د زده کولو له وخت څخه
بیا د بیرته ورکولو تر وخته یعنی یېه زماني واقت، د متحول یا متغییر
شرط په عنوان انتخابیده، بیا د دغه شرط تغیر او ارتباط د زده کړې په
هکله ازماښت کیده، پایلو وښوده کله چې مریض ژر زده شوو هرو
ژر له یاده وپایله بیا وروسته سرعت د هیرید و ورو ورو لږ لږ
په بله تجربه کې د زده کړې ژور تیا یا سطحی والی، د متحول شرط
په عنوان انتخاب شو وروسته د څرکته ازماښتونو څخه څرگنده
شوه چې که هر څه مریض د یوې مریض د زده کړې لپاره ډیر زیار وایستل
شي پایله یا مریض یې دا وي چې ژر نه هیریدي.

په یېه بله تجربه کې اېنگلس، ازمیدونکي ته وایي چې د یوې
مریض د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل مریض ډول
اروايي فعالیت باید وپه کړي. نتایج وښوده چې په داسې حالاتو
کې د هیریدنو چټکتیا، سرعت، د هغه حالت په پرتله چې ازمیدونکي

دینس پانی شی دیر لژی وی .

دشپیتو کلون په وروستیو کې اړ را پېژندونکو دا تجربې، د هیریدو
د ماهیت پوهیدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .



دگریر شمیر دزده کړې څخه وروسته

د اېنګلېس معروفه منځني (۱۹۱۳)، د یاد ساتلو او هیریدو
په هکله د اېنځني د یاد ساتلو او هیریدو د اړیکو متر شال د .

داصالت تداعي نفسي بنوونحی

د پارولف^{۱۱}، تارندایک او نورو اړواپیرندو نغو تجربو او ازما
 یستنو و بنودوله چې د پارولف د تقویت فرضیه او د تارندایک
 د «باداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عمل
 لري. تارندایک که هر بارت غوندې خپلې خپلې د تداعي په رڼا کې
 د ذهني تصور او پر اساس بنا کېږي او پخپلو څیړنو کې یې فزیکولوشیکي
 اړواپیرې ته ځانگړي پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې
 مشهورو سلوک د داخلي محرکاتو معلول دي. یلني د داخلي محرکاتو اثر
 د باندینو محرکاتو په پرتله ډیر دي. یانې داخلي محرکات د تعالییا
 سایقو سبب گرځي او ژوندی موجود فعالیت ته مخوي. خبره زده کړه کې
 په کلې ترگه دواړه داخلي اړواپیرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې
 عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د څلور څیړنو پایلې د حیواناتو د
 ذکاوت او سلوک په مکتبه له تکرینې لپاره، په یوه کتاب کې «د حیوانات ذکاوت»
 تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړو د مختلفو عملو
 د څیړلو لپاره له مختلفو وسایلو که پېچلي لارې^(۱۲) یا معاینه جمعې^(۱۳) او داسې

(۱۱) Ivan P. Pavlov . 2, Edward Lee Thorndike .

(۱۲) Animal intelligence & - problem books
 (۱۳) puzzle ...

فردر شخه کار اخستل . تارندايک به هغه ژوي چي از مایستول ، وزي
 کول او بيا به يې به هغه پيپلو لاروکې چي د ديو و لار و پای به تړلي و
 او يوان يې لار به دهقواره رسيدو ته خلاصه وه ، خوشي « بده » کې ،
 وزي حيران به کله چي هغه صحيح لار خپرو ته وروسته دن يار ايستلو
 پيدا کړه ، تشويقيدو ، د دې تجربې په حيران کې ، حيران ازاد پريښودل
 کډه چي خړ خپلو خپلو او طرحه سره کار پيل کړي ، خړ د هغه سلوک او
 فعاليت به يې څاره او هغه وخت يې چي دخپل لومړي برياليتوب له پاره
 لگول و تخييد او ، بيا په يې همغه ژوي په پرله پسې ډول ازمايښت
 کاوه او په منظم ډول يې د هغه سلوکي تفسيرات او زماني کموالي ، غذا
 رسيدو ته چي د حيران د زده کړې او مهارت له کبله پيدا کيدو شتاره .
 په پای کې د دې اطلاعات په بنا يانې د شوي پېښک ، دستورتې په حل
 کې ، د « زده کړې منځني » ترسيم کړ او د حيوان د زده کړې او د عمل
 د څرنگوالي مدارک او شراعت يې په لاس راوړل .

تارندايک د دې تجربو شخه دې نتيجه ته ورسيدو چي حيران په
 تجربو کې ځيني حرکات او کړنې د ښو يا بدو پايلو پر اساس « هدف »
 يا « انتخاب » وي او بيا هغه د « اثر قانوني » يا زده کړې په صورت داسې
 شرحه کړي : « هر عمل چي په يوه ټاکلي مرغيت کې د رضائيت او خوشي
 سبب شي ، هغه عمل د هغه مرغيت سره ، تر هغه وروسته تداعي کړي .
 يانې هر وخت چي

(۱) This is a hard effect.

هغه عمل بيا منځته راشي، وپس احتمال لري هماغه عمل چې تير کړت انجام
شکي و، بيا تکرار شي، بېخلاف ددې که يې عمل په يوه ټاکلي موقعيت
کې، سبب د ناراحتۍ شي. په تدريج سره هغه عمل د هغه موقعيت څخه
انتزاع پيدا کړي يا يې که بيا هغه موقعيت منځته راشي، وپس لږ احتمال
لري چې هماغه عمل مجدداً صورت ونيسي،،.

بل قانون چې ددې قانون ضميمه ده، د مشق او تمرين قانون
يا د استعمال او عدم استعمال قانون دی. ددې قانون له کبله «هر
څراب چې يېه موقعيت ته ورکول شي، هغه موقعيت سره بدلې کيږي»
هرڅومره چې دغه څراب، هغه موقعيت ته وپس د دغه ادبه حساب،
ورکړل شي، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه و
او هرڅومره چې د نوموړي څراب استعمال لږ وي، تداعي ضعيفه کيږي.
دا د مشق او تمرين قانون، هماغه لرغون قانون، د تداعي ده چې
د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعيتونو ترمنځ په تړاو يانې
په انگيزه - حساب اطلاق شوی دی. اما د شويو د زده کړې څېړنې
په وضاحت سره ښکاره کوي. چې د تمرين قانون د زده کړې تړلې
ستونزې نه حل کوي.

تاراندايک تقريباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او
ازمايښتونه سرته ورسول، وروسته تر هغه يې انسان تر څېړنې
او مطالعې لاندې ونيو. په دې ازمایښت کې نور نو زده کوونکي دې
معما آميزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مړينې ورکول کيدې چې

د مختلف ځوابونو امکان يې موجود و. که پر نښته له براليتوب سره ترې وړه نواز مرنگي ته به د تشويق په توگه ويل کيده «صحیح ده او که ځواب ناسم و نو د توبيخ په توگه به ورته ويل کيده «غلط دی» يافې په دې آزمایښت کې هم تشويق او توبيخ موجود و. د دې آزمایښتو پايلو وښودله چې د تشويق تاثير په ځوابونو ډير مثبت و. تارندايگانو د دې پايلو په اساس، د اثر پر قانون تجديد نظر وکړ او تشويق ته د توبيخ په پرتله ډير اهميت قايل شو. د تارندايگانو په آند د توبيخ حقيقي اثر دا نه دی چې ځواب له مرفعيت څخه جلا کړي، بلکه حقيقي اثر يې دا دی چې زده کوونکي دې ته وهڅوي چې بل ځواب و آزمایي او صحيح ځواب پيدا کړي. خو د تحسين او تشويق مسهو وگرځي او په دې توگه هغه صحيح ځواب په مثبت توگه د هغه له مرفعيت سره تداخي شي. په واقعيت کې د سم ځواب پيدا کيدل، په اتفاقي او پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندايگانو په خپلو مطالعاتو او څيړنو کې، د تداخي د فرضيې جدې پلوی کاوه او يا هغسې چې دده څولښه وه ووايي «د اړيکو مناسبې» فرضيې پلوی و. تارندايگانو په دې عقیده و چې ترې تداخي گانې انگيزې - ځواب اړيکي يا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثيراتو او يا دوه فکرونو ترمنځ، تداخي ټينگه شي يوازې مجاورت کافي نه دی مگر دا چې د ځواب په کيدو تمام شي.

(1) Connection.

انسان دځينو ژوندونو په لرلو سره د حيرانانو په پرتله ، پراخه
 اړيکي او ارتباطي سيستمونه پينځگړاي شي . د انسان روحي لوړتيا
 د حيران په پرتله په همدې ټکي کې نغښتي دي . په همدغ خاطر د انسان
 ذهن " داسې تعريفوي : « ذهن يرا تباط وړکوونکې دستگاره ده
 چې د انسان فکري ، عاطفي او عملي خوا برونه د هغه موقعتو تر سره چې مخ
 کېږي ، مطابقت وړکوي . »

د پالوف شرطې خوا برونه :

ايران پطروچ پالوف نامتو روسي بيالوژست يوله هغه لومړنيو
 کسانو څخه دی چې تداعي معاني يا فکري تو او ته يې په خپلو علمي
 انماينستونو کې تحقيق وړکې . ده دخپل کار لومړی دولس کاله په خپل
 لابراتوار کې د هضبي غدو ، عصبي سازمان او رفلکسو نو په مطالعه
 اوڅيړنه کې تير کړل . د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې ، د
 دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل دجايزې په اخستلو بريال
 شي . په ۱۹۰۲ کې دخپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع
 سره مخامخ شو چې وروسته له يړ کاله ورهسته څيړنو امرک او
 روش ته بارنگل بدلون وړکې . پالوف د سپر دلا پرو درفلکسونو
 د مطالعې لپاره يو اسباب جوړکړي وو چې د هغه په واسطه کيدا
 شو د حيران لارې چې دخوږ و انگيزې څخه وروسته په خوړکې
 د حباب تر عنوان لاندي توليد لي ، اندانه کېږي .

« Mind .

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لار ترشح
 پخرا تردې چې خړاپه ورته ورسيږي، عملاً پيل کيږي. په دې ډول
 چې: يو ازې دخړو و د طرف ليدل، يا تر دې کيدل د هغه شخص
 چې سپي ته خړاپه ورکوي، يا د لاروونکي د پښې اواز په مجاوره
 کوټه د دې سبب گرځي چې د سپي لارې جاړي شي.

ارمن نوکه دخړو و موجوديت د سپي په خړکې يوه طبيعي
 انگيزه د سپي د لارو و د ترشح لپاره وي، دخړو و دلرښي ليدل
 يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انگيزه نه شي حسابيدی
 دغه فبرگرنيا د لارو و د ترشح خړاب چې سپي دخړو و دلرښي
 او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کوي د قاعدې له مخې
 سپي وروسته له پرله پسې او اړوندو تجربو څخه کسب کوي وي. په
 توگه دخړو و دلرښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامتي
 نښه يا جنبه لري، چې خړاپه ورته لځي.

پاولوف پرمهلو چې د داسې علامو او نښو موجوديت په هر
 موقعيت کې دحيوان په نطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لارو خړاب ته د علامې څخه
 وروسته د اروايي ترشح^(۱) نوم ورکوي. خو پاولوف د سپي
 د لارو ايژوند د فرضيا تر څخه د هغه فرضياتو يکي فرضياتو پرته

(۱) Signal.

(۲) Psychic secretion.

مینه درلوده، نو د پرته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس اصطلاح وړاندې کړه او علامتیا نښې ته یې بشرطي انگیزه وویل. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انکاس یوه زده شوو ځواب او ځوابه غیر شرطي انگیزه ده چې معنی ته تقویت هم وایي. د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې ارواپېژندنې د اصالت تداعي ښورونځي ته کېږي ده بېدې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډیر لوی دی او هدف یې یوازې د شرطي ځوابونو د غبرگون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړو په ټولو ډولونو کې اغیزمن او صادق وي.

چارلز ادوارد سپرن^(۱۳) انګلیسي ارواپېوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵)، د ذکاوت مکتله ارواپېوه د درک او انستناط او همداسې د څرلامونو د پیوستون او مناسباتو پر اساس ښاکیه، څرمنغه پخپله دارواپېژندنې دغه سیستم د تداعي ښورونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي ښورونځي پارایان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه مغز یې په داسې انکار او مرضیاتو کې نکه د ذکاوت پیدا کړل، د نوي معرفت کشفول او د نويو مسألو حل یې څرته پرېښي او هملآ یوازې له حافظې سره سر وکارل یې.

(۱۳) *conditioned Reflex.* (۱۴) *conditioned stimulus.*

(۱۳) *Rain force work* (۱۴) *Charles Edward S.*

دگشتالت دار را پیش ندنی پلریان هم د تدای د سنونجی بر پلریان
 داسی انتقادونه لری. او ویلای شوچی دگشتالت دار را پیش نهی غت
 خدمت د اصالت تدای سنونجی لپاره همدا دی چی د دوی دغه خلاقی
 وکوی. په هر صورت د تجربتی تدای ار را پیش نهی فکر د دوی سنونجی د
 فعالیت په ساحه کی ستر خدمتونه سر ته رسوی دی. د بیلگی په تو
 د مساعدو یا نامساعدو شرایط پیدا کول د حافظی په هکله د -
 زده کړې او هیږیدنی د منحنی گانه ترسیم، څیرنه د متقابل تاثیراتو
 په هکله په تدای کی د زده شویو خوا برونه خبرگونه، انتقال له یو
 عمل یا مرتعیت څخه بل عمل یا مرتعیت ته، او داسی نور.

هیلگارد^{۱۱} یا رابنسون^{۱۲}. وودورت^{۱۳} او همدا سې یو شمېر د اصالت
 سلوک پلریان د اصالت تدای جز حسنا بیدای شي. ولې ټول
 تدایان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلریان نشي کیدای.
 د تدای سنونجی د زده کړې او په یاد ماوې لو فرضیه ده، خو
 د اصالت سلوک سنونجی کاملاً ځانگړی بخت او توپیر لری چی
 وروسته به شرح شي.

(۱۱) Helgard Ernest R.
 (۱۲) Robinson. E.S.
 (۱۳) wood worth.

خلودم ڇپڻ کي

د شعور جو روڻي ڏيکڻو (1)

و. پلچيم وونٽ⁽¹⁾ الماني پره 1879 کال کي اڻ واپڻ هڻه دستقل علم په توگه وپڙاندنه ارڅپل لابتوار ڀي ڀيږي ارجرپ وڻکي سڀونځي ڀي په اڻ واپڻه کي عملاً رامنځته کي . دلڻر ڀي ځن ليار ڀي دا احساس اڻ خيال په انماينستا اڻ څپنه لاس پور کي . وونٽ په 1892 کي ويلي دکي « د اڻ واپڻ هڻي کار ، څپنه اڻ پلټنه دهغه شي په باره کي ده څي مرځهغه ته باطني اڻ نفسي تجربو واپڻ . د باطني اڻ نفسي تجربو څه مقصد هماغه حس ، و فکر جريان ، اراده او تصميم دي څي د خارجي تجربو په مقابل کي قرار لري . د خارجي تجربو مطالعه اڻ څپنه د طبيعي علم مرځ ده»

وونٽ دري ، خلود کاله وروسته د څپل کار عنوان بدل او د لوانځي « باطني اڻ نفسي تجربو پر ځاي ڀي ، د « مستقي بلا واسطه تجربو » نوم ځي کي . په دي ترتيب دهغه دار واپڻ هڻي په تعريف کي دانسان تجربو تجربو څي په نسبتيا سره دار واپڻ هڻي يره برخه ده شامله شري ، دا ځکه نفسي څي مرځ مرځ باطني افکارو ، احساساتو تجربو ، هماغني په خارجي شيان د صبر واقف اڻ څپني

(1) *Strukturalismus*

(2) *with the law wurd.*

وونت په لرغوي مرحله کې د نفس، درک ته آگاهي يا شعور ووايه او
 د بهرني نړۍ په درک کې د لمبې علمي مرضع وگنډه. بيا وروسته وونت
 د نورو پېرمانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ په درک ته «آگاهي» او د
 نفسانياتو درک ته «خرد آگاهي» او د وارو مجسمو ته «شعور» ووايه.
 اوس نور شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د
 معرفت سبب نسبتاً جهان او چاپېريال ته گړمي او په همدې ډول د
 انسان همدغه سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسام يا مادي سيستمونو هغه استعداد دی چې د
 هغو اجسام يا مادي سيستمونو چې ورسره مقابل کېږي، مادي خصوص
 صيتونو ته بدلون ورکړي او په شکل يې څرگند وي. هغه بل شکل معنوي
 د تصوراتو، مفاهيمو، احکامو او انترېو استنتاجونو په شکل افاده کېږي.
 انعکاس د مادي عمومي خاصيت دی او د مادي د تکامل سره سم، د انعکاس
 خاصيت يې هم، کيفي تکامل پيدا کوي. انعکاس کېدای شي وپېر ساده نکه
 د آيينې غوندې انعکاس وي. کېدای شي د کشش يا تېرېسټم په شکل کې
 نکه د نباتاتو تر کشش د نندرخانو يا د رفلکس^(۱) په شکل څرگند شي، نکه د ار
 گانيزم غېر ارادي مکتب العمل د خارجي اغېزو په مقابل کې او يا د غېر ارادي^(۲)
 په شکل چې يې ډول، ناخود آگاه او ابتدائي غېر عمد شمېرل کېږي.

(۱) *consciousness*. (۲) *Tropism*.

(۳) *Reflex* (۴) *Instinct*.

اوپا به دیر عالی شکل چی دانشان شعردی خرنند شی. طبری (۱۳۵: ۱۱۸)
به دمی ترتیب سر به اراپیزهغه کی دوا به برقی یانی داخلی اربهرنی نریه
شامله شویمده .

کله چی دارو ایزهغه اصلی مرضی شعرد انتخاب شو. فرد اروا
پیشنندی علم دکیمیا له سره ورته والی پیدا کمر. فرهمداسی د شعرد
عناصر کشف او دومی ترکیب اربلغیت یوه د بل سوره هم دکیمیا علم
د طریقت او روشنی ته ورته والی پیدا کمر .

ورنت عقیده د لوده چی زمین تری تجربه بکه د خارجی اشیاء
د درک، تریبا خاطر، هیجانات، اصداف، پیچاپی او مرکبه مسلی دی چی
باید به علمی توگه یوه یوه تجربه اربلغیت شی. هغه تحلیل او تجربه چی
ورنت د شعرد د عناصر په هکله سرته ورسره. لوا حساسی
د شعرد اصلی عنصر او ماده و شپوده او په دور اصلی طریقت وید
لری هغه احساسونه دی چی داسی بدینتی چی مرین ته له بهر گنه
راحی یانی نفس پینه زحمت د بدن خفه د باندی ده .

دوم هغه احساسونه دی چی تصور کون، چی زمین په بدن ایزهغه تری
اومتلقی دی او متبعی زمین په زجر دی ده . د ساده او کومرکبه
احساسونه تری ایزهغه چی هر سر سر او کان لریا، تری سینه
شرحه کمری دی. کله در رنگ اربلغیت. د زنج اربلغیت، د زنج امکان
حلی احساس او داسی توره

د اصالت جعل اراپیشنند وگر ددی هر املز به شعردی کی وای
د شعردی هر املز به شعردی کی وای

شهر جي ڊاھم بيان ڪري جي ڇنگهه مرڻ اورو او يا ڇنگهه شيان وينو .
 ڊالر مري احساس سر نه ڊي او راپيڻ نڌون ڪو پيار جي ڊا راپيڻ نڌون
 ڊ ٽڪي مري سڀني نئي پلر يان ڊي، به ڊي خاطر ڊير مهم ڊي جي ڪو لاي نئي ڊ
 مڪنه سادو تجربو او ڊ ذهن ڊ انفعالي¹¹ حالات تر عمران لان ڊ حساب ڪيو
 انفعالي حالت ، احساس او ادراڪ ڊ اسي تعقيل پوري نڪه جي سڀني جسم
 سڀي روان وي . له سادو حسون تر ڇنه ، مطبوع او نامطبوع حسونه
 يفتي لذت او الٽ¹² هر ڇا منلي وو . خبر وونت دوه جري جي نور هم سڀ
 همز وڊ زياده ڪرل . يره جري يي ڊ تحريڪ او ڪناري رامتس ، اوله
 جري يي ڊ خراسيني رانحطاط ، او خبر شائي¹³ احساس ڊي . ڊا حالات
 امکان لري به بيلا بيلو اشڪالو او طهر لير له بل سره ٽرڪيب او سوي
 حالات منجهه ر او مري . ڊ بيگي به توگه هيجان يره پيچلي او مڪبه
 تجربو ره جي ڊ ذهني انفعالات او احساسات تر ڇنه جي ڊ بدن له بيلا
 بيلو تر ڇنه سر ڇينه اخلي ٽرڪيب مشر ڊي . ميل او اراده به
 لحظو ڪي ڊ هيجان انفعالي حالت ڊي جي ڊ تصميم نير لير به لحظه نفسي
 حالت به قلع او ناخايي تغيير ڪي مشخص ڪيري . ڇنگهه جي ليدل ڪيري ڊ
 رونت هدف به ڊي حالات ڪي ڊا ڊي ، ڇو هغه شيا ڪي انسان يي واقعا
 احساس مري شرحه ڪري ، نه هغه اعمال جي انسان يي سر ته رسيري به بل

-
- (1) Passive .
 - (2) Pleasant-unpleasant.
 - (3) To stimulate and peace or tranquillity.
 - (4) Depression and pleasure.

عبارت در وونت په عقیده دانسان دا اعمالو شمیرن ارا پوره نه ده ، بلکه در رښانه شعرون د محتویاتو شرحه دارا پوهه فی حد او منظر د .
 د نفسا فی منته یا د ترکیب اصل ، پر له هغه په زپه پورې قرابینو منته دی چې وونت یې وړاندیز کېدی دی . کولای شو دا قانون د ایسی هم بیا گوند
 د دشر نفسي عملین ترکیب یو بل سره نرزي خامبیتونه پیدا کړی چې ترکیب
 نک اجزاو یې نه درلودل . د دې قانون وړته مراد کولای شو د اصالت
 ندای د بنیوی پی په تعلیماتو کې له وونت تر منځ او د گشتالت په اړه وپوښ
 هڅه کې وروسته له وونت هم پیدا کړو . وودورث د ۱۳۴۸ : ۶۳۸
 څنگه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې بنیوی پی پلویانو د اړه وپوښ
 هڅې مرمنوع شعرون یا د خرداگا هم تجربه شمیر له او د دوی په عقیده د
 داخلي مطالعې له طریقه کولای شو د شعرون یا خرداگا هم د تشکیل طرز
 ته مطالعې او څیړنې لاندې ونیسو .

د دوی په عقیده شعرون د احساس ،^{۱۱} تخیل ،^{۱۲} عواطف او فکر خفته تکیلی
 شوی دی . دا ډول پچارې د داخلي اصولو یا روشو له طریقه کولای شو تر
 کتې او څیړنې لاندې ونیسو . د ذهني پیچلو عملونو د ساده عملونو خفه
 جړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو .

ادوار د براد فورد تیچنر^{۱۳} انگلیسي پوه لومړی د وونت سر په څیړنې
 بوخت شوی او د هغه تر اغیز لاندې و . بیا وروسته امریکایي ته ولاړ او د

1) Sense 2) Image 3) Idea

4) Edward Brod ford Titchener.

کرنل په پښتون کې د عمر تر پایه په اروایي تجربې نه بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچن د عقایدو

اصول

د المان د لاپشیک په ښار کې ه تجربې او واپښوونې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او وود، ۷۷، تنو زده کوونکو زیار ویرستا چې په امریکا کې د اروایي تجربې لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچن تر ټولو معروف، با استعداد او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکړل د پښتون د ارواپښوونې د لابراتوار مسرولیت ومانه. دده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپښوونې د شعر جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل "د ارواپښوونې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوی وکړ .

تیچن کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي اصطلاحگانې، په ۱۸۹۵ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کول. د دې دوو اصطلاحگانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچن له خراجند او وختب اړخیانیا وپ نه دي. او د اصالت عمل د ښوونځي سره د دوه مخالفت پوښکې اړه نه لري. هکله کله چې غراب و دیره ماشین په هکله خبرې وکړه کولای شې چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغزینو. په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

۱۱) *Functionalism*.

شود چې هم دسترگو د جبر نبت او هم ذهني د فضاليت او استفادې
څخه خبرې وشي .

په بيولوژي کې هم علم د جبر نبت (انا تربي) ، او هم د دندو علم
د قبايلوژي ، لري . د تشریح علم يا انا تربي د جبر نبت او ترکیب علم دي
او فزيولوژي د دندو او عقل علم دی . په کلي ډول هدف د جبر نبت يا
ترکیب د لويه جهاز يا سيستم دا دی ، چې څنگه ترکیب يا جوړ شوی دی
اما دنده د اېنکاره کړي چې هغه سيستم يا عضو څنگه کار کړي يا دغه
لپاره جبر دی . دا دواړه علمه مهم دي ، ولې داسې ښکاري چې جبر نبت
بايد مقدم وي ، ځکه چې خو يو سيستم او جبر نبت يې معلوم نه وي
نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنگه خبر نه وشي .

د تيچنر په عقیده وجدان يا شعور د اروا پېر هېڅې اصلي مريض
تشکيلوي . د بدن او نفس (اروا) ، اړيکې مړانې او هم آهنگه دي يو
د بل سبب نه کړي او د هغو ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته .

تيچنر د وجدان يا شعور د ترجیه لپاره درې لاندې جريانونه مهم
گڼي . هغه احساسات ، تصورات او انفعالات دي . دا اروا پېژندونکي
د هغو جريانونو ته د شعور يا وجدان يا هوښيارۍ جوړونکي ترکي
والي او په لاندې ډول يې شرحه کوي :

- ۱- احساس يا حسي ادراک د حواس په مرسته د شې په
- پېر جوړ ديت څو حضور کې تشکيلېږي . دا دوه عامله لري يو
- يې بهرنی او بل يې عضوي اغيز دی . وروسته له دې دوه

مقدموڅخه په مغز کې انعکاس پېدا کېږي چې نوم يې احساس دی. د بيلگې په توگه د غږ په هکله دهو اړتاس، ځانې تحریک او حرکت چې پمغز کې واقع کېږي، عضوي اغېزه ده. وروسته له دې د ورومقدموڅخه په مغز کې انعکاس پېدا کېږي چې هغه ته احساس وايي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنه يې سره معرفتي ارزښت نه لري، څرنگه چې په ذهن تاثير کوي، محسلاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کېږي او د هغو په مرسته تعبير او تفسيرېږي، د مقام نيسي او مانا پېدا کوي.

۲- تخيل، تصور يا ذهني تصويرونه چې پرته د اشياو له حضور څخه په ذهني جريان کې پېدا کېږي، د تېرو خاطر اترو يا راتلونکو خيالونو سره اړيکې لري.

۳- انفعالات د عملونو خصوصيات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مينه، نفرت، څښکي او څراشې په اثر څرگندېږي. دکلاسيکې ارواپېژندنې، کلېطري د دې ترکيب، خاصو، پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا د پرمخه سيمې دي او د پېچلي نفسي مسټرې له پرته اجزاوڅخه تشکیل شوي دي.

فعل و انفعالات د دې لوري، هغه اجزاوې دي چې د شعرونو پېچلي حالات لکه تفکر، عاطفه، ادراک او تخيل څخه راوړي، او وين کېږي چې د نفسي جان و صراحت او اهميت د هغو د تسجولو تر اوږد لوري پېچلي دي چې په عقیده د ذهن محتويات، شعرونو يا نفسي چارو په دوو

برخ ویش کیزی . چی خینی له هغو خنه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه
 برجسته گي لري او خینی له هغو خنه په څنگ واقع دي او صراحت یې لږ وي .
 تیچر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د خپل تر عمر یې طر
 یقه اولان ، مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه پخپله یو ډول مشاهده ده
 داخلي کتنه یا دوجدان د محتوا تر مشاهده ممکنه ده د طبیعي تپ
 له مشاهده یې څخه تپسیر ولری ، خو په اصل کې دا دواړه طریقې یو دي .
 داخلي کتنه د علمي اړواپن هڅې او فلسفي اړواپن هڅې د بیلوا
 حد د حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې ځای نیونکی دی چې پخوا به
 په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کاریده .

تیچر د اړواپن هڅې په ځینو مطالبو اصلاً سترگې پټې کړی .
 د مثال په توگه ذکاوت د انرېجې مریض چې امریکا مانز ته ویر په
 نیمه پورې اړ د فردي اختلافاتو د تپسیر لپاره په کاریده له نظر خوړول .
 د طبیعي او غیر طبیعي ځوانانو او واپن هڅې ته یې پام ونه کړ . لومړی
 نارند ایک او کاتل څیرنه څخه یې سترگې پټې کړې او سلر کې منو
 ونځې یې سطحې وگاڼه .

د عصبي دستگاه په میکا نیزم کې دې خبرې له کبله یې د دغې دستگاه
 په فیلوشیک څیړنو کې هم د پام وړ پرمختگ ونه کړ . د ځوانانو تر
 د زده کړې مسلې یې هم د اړواپن هڅې له قلمرو څخه بهر وگڼلې .
 همدا سبب شوی چې دې نښوونکي په دېرمانو لږه پاملرېه
 جلب کړي . د دغې نښوونکي عملي او اجرائي اړخ نه لاره . د امریکایي

اروایچان دی علاقه گه سبب شول. ارسته (۱۳۴۸: ۱۳۳۰).

فر دیچنر دینورنی اهمیت په دی کپ دی چا اروایچانه یی علمی
مرحله ته داخله کړه، د متافزیک او علمه عقاید وڅخه یی جلا کړه. زیار یی
وکیښی چا تجربی طریقې د هغې د مطالعې په امور کپ داخله کړی.
په دی کپ شک نه شته چا د هراسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول
ستر خدمت و. که انموری دکار مقدمات نه وای برابر کړی نو
گمان نه کیده چا علمی اروا یی هغه په تجربی ساحه کپ دور
پر مخک کړی وای.

د عمل د اصالت بڼوونځی

د عمل د اصالت نظریه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۹۶ کال کې د جان دیري^(۱) په واسطه طرحه شوه. دیري په یوه مقاله کې چې د «انعکاس» د قوس مفهوم، تر عنوان لاندې د «ارواپوهنه د څیړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذریعې د تعین، شکل چې د تداخلي کرانو او سلرکیانو طریقو ته تر انتقاد لاندې ونیوه، او د اړخې بڼوونځی او توضیح کړه چې زده کړه یوازې د محرک-ځواب په طریقو ته نه شاملېږي. بلکې زده کړونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک-ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه پخوا تردې چې تجرباتي ارواپوهنه منځته راشي د ۱۹۳۵ کال راهیسې په امریکا کې فرضګی او تدریسي اهمیت درلود. د نفسی فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسله په عنوان پېژندل شوې وه. دغه زمان د ارواپوهنې هدف د داسې اصطلاح د ټاکل څخه داو چې د عمل د اصالت د اړخ

(۱) *Functionalism*. (2) Dewey John.

(3) *Reflex arc concept*.

پوهنې، انکار او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړی .
 د عمل د اصالت ښوونځي په حقيقت کې د جبرېښت د اصالت د ښوونځي
 په مقابل د اعتراض څڼ وچې هغه يې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړي .
 د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانگړنو څخه يو دادي چې د نورو ښوونځيو
 ځينو پر خلاف پر دې عقیده دي چې اويا پرهنه د پيليو څيړنيزو او مضبوطو
 ترکیبونو څخه نه ده ترتيب شوې ، بلکه يوه انتخابي او التقاطي نظريه
 ده لږڅکه په خلاص لاس يې دارواپين هېڅې د نورو اصولو او ضوابطو
 څخه گټه اخستې ده . د دې ښوونځي په تشکيل کې نامتو څيړونکو لکه
 جيمز انگل^(۱) ، هاروي گار^(۲) ، رابرت و و ډورټ^(۳) ، ادوارد باينسون^(۴) او تر
 ټولو مهم جان ډيوي^(۵) ښخه درلوده . په دې څيړنې کې يوازې د دوو
 کسو لار ښوونې به په لنډه ډول مطالعه کېږي .

(د جيمز انگل څيړنه)

جيمز انگل په ۱۹۰۶ کال کې په امریکا کې دارواپرهانو د انجنين په
 رياست وټاکل شو . او دلر مهري کل پاره يې د عمل د اصالت اساسي
 اصول په خپل خطابه نطق کې اعلام کړه او په رسمي توگه د جبرېښت
 د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضي ته راوت . د جبرېښت د اصالت
 پلويان ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي لطيفي له مخې د اهميت ،
 وپيل او په دې عقیده و وچې د ذهن جبر وگي لږکي عبارت دي ؛
 حسي تجربې ، ذهني صورتونه او احساسونه . د دې توکيو د ترکیب
 څخه يوبل سره هيچان ، ادراک او معلومات حاصلېږي . د جبرېښتونه

(۱) Eclectic (۲) Angell. J. R. (۳) ca. v. H. A
 (۴) Wood. d. worth. (۵) Robinson. E. S. (۶) Dewey, John.
 ۶۹

په خاصه تر ګه د حسي غړو په فعاليتونو پورې تړلې دي. که موږ وگواښو چې د ذهني جبر بڼتونه ماهيت په ښکاره ډول مشخص کړي نو بايد کولای شو چې د اروا پوهنې او زده کړې په کم وکيف پوهيدلي يو او د هغه اصول مو زده کړې دي .

خو انگل بر خلاف د دې طريقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جبر بڼت د تجزيې او تحليل په ځاګه بايد د ذهني فعاليتونو تجزيه او تحليل وشي ، ځکه د اکاډميک باور بڼته او بڼه پایله لري ، په سلوکي څپه نوکې بايد کار او دندې ته د جبر بڼت په پرتله پاملرنه وشي .

انگل د پراگمتم د فلسفې پر اساس هميشه زيار ايسته چې عملي پایلې دفتسي يار رواني فعاليتونو بنسټ وگرځوي . (ځکه چې دانگل د پراگمتم فلسفه داسې يو فکر دغا چې حقيقت ، د فکر په سنجش ، د واقعيت او عملي پایلو سره معلوموي ،

انگل د اروا پوهنې رول يا نقش د شعور يا ذهن د توکيو په تشخيص او پلټون پورې نه محدودوي . بلکه زيار باسي څو رواني يا نفسي علل پيدا کړي . دې ، عصبي فعاليتونه د اروايي فعاليتونو اصلي او تعيينونکي عوامل گڼي .

نوځکه قريالوتيا په اروايي فعاليتونو کې لازمي شمير ي همداسې انگل په دې عقیده و چې د ذهن يا اروا يوه مهمه دنده داده ، چې ژوندي مړيد ته د محيما سره په سازگاري او جبر بڼت کې مرسته وکړي .

د عمل د احوالت ښوونځي بلوایان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تخنیکه او تحلیل کې څه علاقه نه ښودله. خو اروایي فعالیتونه او د بېولو ژبې نقش دارو پوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کار ساز شمیرکې دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونځي او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختگونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کېږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنی د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي ترډیر وخته د زده کړې موضوع د ذهني وړتیا په اطراف څرخیده او د زده کړې ټولې فعالیتې برخې چندان (اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په پوره شته کې د کسبې او آرایشي معلوماتو سره اشنا یې پیدا کوله. خود عمل اصالت

د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انگل درې اصولو چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پاملرنه وکړه:

- ۱- دانسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتې دستگاو د هماهنگه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.
- ۲- سلوک او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کېږي.
- ۳- سلوک او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل و انفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

(1) Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انگل ، د عمل د اصالت بنوونځي ، بنسټ په فعالیت ^(۱) بنا کړي ، او هغه يې د ټولو انواعو د توافق د سازگاري ، او زده کړې لپاره يو ضروري حکم وشميره . انگل د ژوند يو موجوداتوله مشاهدې او د ژوند د مختلفو پديدو څخه داسې نظريه او اعتقاد په لاس راوړه ، هغه په نظر ژوند يې له حرکت څخه د اړتيا وړ او غوښتونلور د نه بل څه نه دي . يانې ژوندی موجود دخپلې بقا لپاره تل په چاپيريال کې په حرکت ، فعاليت او اکششاف بڼه وي . علم الحيات يا د بيولوژي پوهانو دا خاصيت چې د محيطي محرکاتو د تغير معلول دی . تروپيزم ^(۲) يا د ژوند بقا نومولی دی .

نو د ژوند بقا يو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود يې د خواب يا غبرگون (عکس العمل) په عنوان د چاپيريال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزيولوژيکي دندې ايجابوي ، لکه د ځينو نباتاتو حرکت او تمايل د لمر خواته د دې مدعا بنه ثبوت دی . په کلي توگه د ژوند بقا ، انسان يا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعاليت ته اړ باسي . د دې فعاليت بيلگه په انسان کې د ذات ساتنه ، له خطرونو او تهديد څخه گټلوالی ، احترام او دوستي له نورو سره ، دعزت النفس په ساتنه کې زيار ايستل او دا سې نور دي .

څنگه چې د عمل د اصالت بنوونځي د علم الحيات د پيروانې ، پر بنياد

« Tropism »

استوار دی. نند ژوندی موجوداتو او انسانی افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په بڼه توگه تشخیصیږي. د عمل د اصالت بنوونکی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي. یوازې یو توپیر د طبیو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګا مانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت بنوونکی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې پر پرتله ډیر پر مختلې او مهم گڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیجین، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري گڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړه یې هڅه او ښوونه او روزنه کې هغه یرساګان عامل شپږي او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او حیثیتګی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونکي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیوڅخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه دار واپښې» کې څرګندوي چې «د انسان یوه ډله یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونوڅخه اخلي او بله ډله یې په عمد یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ ترسلطې لاندې وي» په دې ځای کې دانګل هدف د غریزوڅخه دادې چې د چاپیریال د محرک له اغیزوڅخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(11) *Instinct* (12) *static*
(13) *James R. Angell. Psychology.*

عنوان هم مشخص کرد. نه شوکولای هغه د چاپیریال له اغیز وڅخه ځان
وساتړ. پارسا (۱۸۲).

د جان دیري د خیر نړی طریقہ :

جان دیري د عمل د اصالت بنوونکی یو نامتو لارښود او استاد دی.
جان دیري د دې بنوونکي د نورو بنسټ اېښودونکو غوندې، د
شهور د تشکل او جرړ بنسټ پرځای د شعور اهداف او دکار
طریقي تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور
یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل
شوې دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې
د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسېږي، هم په شعور کې شامل دي
جان دیري په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي
پدیده نه ده. بلکه پخپله د یوه ځانګړي علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي
بقالیاتو پر علت دی. هر څه ممکنه ده د یوه حرکت د پیداکیدو یا
برعکس د یوه حرکت د ودیدو لپاره، سبب شي، نځکه د شعور یاخو
اګاه عمليې د جسي او حرکتی له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې
ګري، بهرني (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس تر دواړو پدینو موضوع د جان دیري له نظره « د فرد انطباق
له چاپیریال سره » دی. د دې بنوونکي د پلویانو له نظره د فرد انطباق
له چاپیریال سره د دې چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوا
مل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

څرگند او بې له اگاهۍ او خبر تيا څخه سر ته رسېږي . د دوی په
 نظر ويره ، غضب او ټول عواطف دانسان د بقاله پاره لازمي دي . دا
 ټول عواطف انسان له خطر نه او نويو موقعيتونو سره اشنا کوي
 د خوشاله او يا د خواشيو احساس چې د عاطفي ژوند پايله ده د
 ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړيکي لري .

که دانطيان په بهير کې زموږ نفسياتي فعاليتونو بې له کوم څنه
 او څنډه څخه پر مخ ولاړ شي ، د خوښۍ احساس کوي ، څرکه د فعاليتونو
 کوم څنه سره مخامخ شول او پر مخگڼ څنه يې ودرولو نه پوه دي
 صورت کې د خواشيو احساس په مړن کې پيدا کېږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان زيان باسي چې د دوی څېرې يې
 عملي گټې ولري او په خاصه توگه په ښوونه او روزنه کې گټور وي
 جان ديوي سر بېره پ دې چې د لوې مقام فيلسوف دی ، د دې تر
 څنگ د ښوونې او روزنې د علم ښوونځي څخه هم دی . دده په عقيدو
 د ښوونې او روزنې نزي طريقه بايد د پوهې او منطق او دکوچنيانو
 د شخصيت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم يې نفسه او علم د عمل پاره د تمدن له
 پيلو مړي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده .
 لومړی د دې پر اساس فيلسوفان او د علم او ادب مشران په دورې څېر
 وپېژلای شو . په کلي توگه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړيو پېله
 کې مړن علم د پوهانو په نظر کې وي . خو وروسته هر څوم چې

نوموړې علم پراخه کيږي، د دې علم عملي اړخ د امرادو پاملرنه گټوره
 نه جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړې مورفيا
 حقيقت پسې گڼيږي او د يوو لږو يې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه
 کوله او د يوو له دوی څخه به په خپله رسته کې د څيړنې او تتبع
 مشتاق وو.

د اروپايي هېوادونو رسته هم د دې تکاملي سیر څخه يې برخې نه وه. لومړني
 اروپايي پوهان يوازې د ذهن د محتمل يا توپير په پيژندنه کې پسې ولاړل. چې ټيټر
 ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. ټيټر د عملي اروپايي څخه بيزان
 و او دومره په علم کې نېغې ډوب و چې د خپل کار پايولو ته يې هم
 پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پيړۍ په پيل کې کلاسيک ښوونځی خپل رونق له لاسه ورکړ
 و، قولنيز بدلونونو او د اروپايي پوهنې په هره رسته کې علمي پرمختگونو د
 نوي ښوونځی زيری ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظيم
 داسې يو چاپيريال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو
 او دوديزو ادب او کلتور په قيد کې نه وي. دا ډول چاپيريال په
 هغه وخت کې د شيکاگو څران پوهنتون برابر او آماده کړ. پوهان او
 فيلسوفان يې لکه جان ديوي، ويليام جيمز، جيمز انگل او داسې نور
 راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نور لکه د شيکاگو پوهنتون چې په وخت کې د امريکا د خلکو او
 ټولني د اړتياوو مولود و، د تئوري څيړنو او مطالعو مرکز وگرځيد

او د عمل "اصالت نومی بنوونځی یې په اړه پوهنه کې را منځته کړې . د دې بنوونځی په را منځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک بنوونځی په مقابل کې دارا پوهنی په میدان کې وړاندې کړې .

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي . بس پوره پر دې ، دې بنوونځی غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتقاي جنبه او اړخونه ترڅپه لاندې ونیسي .

د جان دیري د فلسفي هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پرمهاله غونډې ، د داروین له عقایدو اغیزمن او لاندې ټولې تحول یې د خپلې فلسفي بنسټ منلی و . د جان دیري د فلسفي اصول د « انسان د سلرگ او طبیعت سیر » کې په بشپړې ډول څپل شوي چې عصاو یې داده : « انسان د عادت او سابقو مخلوق دی نه د عقل . »

جان دیري د انسان ټولنیز اړخ ډیر مهم شمیري . په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهن یو له بل سره په مقابله کې وده کوي . انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي . مداوم تغیر او تحول د فرد او وگړي د کمال هڅه شمیري د همدې اصولو او نظریو پر بنا ، دیري خپل عقاید د کوچني په هکله څر گندوي او ادعا کوي چې کوچني یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره گڼه کې د ټولني لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سسره

(Functionalism)

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راگرځوي او دا
 کوي چې دا دوه غوښتنې د انسان و سینه ده چې د هغې په واسطه
 او مرسته زیار باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق وکړي.
 د دې عقایدو اساسي بیلګه یوازې او په خاصه توګه د داروین عقاید او ټولنپوهنه
 تشکیلوي او لومړی بنسټ یا فې بیولوژي (علم حیات) ته په فردي سلوک
 کې دیر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن ترجیح او تحلیل انتقادي او علمي اړخ یې د جان ډیوي
 او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې پلار چې ارواپوهنه په
 دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفسا فی جیار و له هریم څخه
 بهر شو او اړیکې یې د ټول مسایلو سره ته مطالعې لاندې ونیسو. د
 ژوندی مرجو داتو د بدن دستګاه اندازه کوي د انسان پیچلي جوړښت
 د طبیعت او نړۍ په پیچلي صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تدریس د پخواني کلاسیک ښوونځي
 سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډه ډول داسې خلاصه کړي:
 لومړی تدریس یې دادی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان نکه
 خرد گرایانو (د عقل پلویان) دارواپوهنې کارنده رولک د ذهن یا شعر
 د عناصرو په لټون کې محدود نه بری ه بلکه په دې عقیده وو چې نفسا
 عقل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلی ټاکونکي عوامل پتر
 فی او وایې چې د شعر یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې
 ژوندی مرجو د سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

په داسې حال کې چې :

د جرېنت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انگليسي تېچنر د ذهن د محتوا يا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله ، چې کاملاً يې د نفسا چارو په هکله ، ستاتيک^{۱۱} بحثونو ته کش کړل ، او دا بحثونو دوسره ورته په زېم پورې وو چې د ذهن يا شعور د ښاينېک^{۱۲} برخه يې هيرن کړله او له څيرې يې څخه يې وغورځوله .

د عمل د اصالت پلويان په دې عقیده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبونو لکه عناصرو په منظور ونه څيرل شي . بلکې څيرونگي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفسي جريان عملي پايله څه ده ! د شپاگرو په پوښتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفسي چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيار باسي چې اروا يې چارې په طبيعي او رښتيني قالب کې وپلوي ، خو د کلاسيک ښوونځي پلويان چې د معض او رفي النفسه علم پلويان دي ، نفسي چارې له واقعي علم څخه جلا کوي . او دغه يوازې د څيرې او مطالعې موضوع گرځوي .

د دوه فکتې يې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل پياوړې دوه ښوونځيو ښکاره او بارز توپيرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه کوي چې د نفسي چارو يې چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

(۱) Statics (۲) Dynamics.

گه درخفه اخستلی شو؟ خوتیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره واوښته
علم په حريم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خو جان ديري چې تربيتي نظر درلود ، ذهن يې هميشه د وروستي
پوښتنې لور ته ځير و او تربيتي چارې يې دارواپوهنې پر اصولو کې
پلټل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متمايل شو . دا مطلبونه د دې
دو ښوونځيو تر منځ يو غټ توپير و شميرل شو .

د عمل اصالت ښوونځي پلويان عقیده لري چې په ټولو طبيعي
چارو کې دا استمرار حالت وجود لري يا يې دا استمرار حالت د محرک او
غبرگون ، عکس العمل ، تر منځ د مقدم او موخر تر منځ ، د ش رنډ موجود
او چاپيريال تر منځ او داسې نور .

جان ديري د بدن او ذهن د اړيکو تر منځ خاص نظريې او مسا
له په تازه رنگ تر بحث لاندې نيسي . د ديري په طرجه کلاسيک نظريه
د ثنويت ، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خودهغه د منظم او ځانگړد
حوادثو په څير يو له بل څخه نه پېژني .

د جان ديري په خيال د احساس او حرکت يا افکارو او اشياوو
تر منځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي نړۍ د محرک
او عکس العمل تر منځ واټن نه شته ، په همدې ډول د ذهن او بدن
تر منځ واټن ته قایل نه و .

ادراک :

جان لاک دانگلیس معروف پوه او تجربتي نظريې مخکښ دلوهرې
محل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن يا نفس لکه سپینه لوجه ده چې
د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویر يېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکثراً
بیا زېرې د تجربې له لارې حاصل يېږي او بس . داسې تېلورې د ديوې په وېر
انار کې ليدل کيږي . د ديوې په عقيد . زده کونکي خپله د ادراک
وسيله ده او تجربې چې هر وړخ په لاس راوړي له يوې خواڅخه
زده کونکي دنړۍ په واقعات او د هغو پرڅرنگوالي خبروي د هغو
زده کړه او پرمه زياتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نويو
زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان ديوي « انسان ته مخلوق
د عاوت وايي نه د عقل » .

جان ديوي د خپلې اروا پېښې له اصول څخه د وسيلې په توگه په
تدريس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کونکو د هغې
جريان په هيڅ صورت د موجوده شرايطو او د هغو پایلو څخه نه شو
جلا کولای . دا فعالیتونه هدف نه ته حير وي او پایلې ترې لاس
ته راغې .

د ویلیام جیمز ارواپوهنه :

ویلیام جیمز^(۱) یو جامع پوهنځی خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه، څیړنه او تبحر بوخت و. دې ۱۸۶۲ کال کې وزیږېد او په ۱۹۱۵ کال کې مړ شو. نوموړی د ارواپوهنې لومړی تجربه ځای « د هارورډ په پوهنتون کې تاسیس کې. ویلیام جیمز سبیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوره درلوده. دده فلسفې شرحه دوه خټه خصوصیه لري. له یوې خوا دده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی، د مادي فلسفې مذهب ته متمايل کې او له بلې خوا دیني څېړنو، مفهومه مادي فلسفې اړخ تحلیل اوه. همدغو مطالعاتو دی د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراگما تیسیم^(۲) ښوونځی یې رامنځ ته کې. د ویلیام جیمز د پراگما تیسیم فلسفه داسې یو فکر دی چې څوېرې حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره، اندازه او سنجش کې او دغه عملي پایلې څرگندې کېږي. د دغې فلسفې فرصیه په حقیقت کې د لاندې عناصرو ترکیب:

- (۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و
 - (۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې ټیکې د ګټې په ترازو سنجوي.
 - (۴) تجربی او استقرایي طریقه : پازرګاډ (:)
- ویلیام جیمز د تجربی ارواپوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفسا فی چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه مني.

(۱) William James (۲) Pragmatism.

مخبر کلېډن خلاف د دغه نظر خبرې کړي . دې وايي چې «صرف تجربه» د نفساني
نړۍ او شعور اصلي ماده ده . صرف تجربه داسې تعريفوي : «دارنگانيزه
بې واسطه جريان له چاپيريال سره د تفکر مواد جوړوي .»

د ويليام جيمز په عقیده او وايي به بايد په لومړي سر کې عصب
و پېژني او د اعصابو د نسلي د فتل او انفعال په هکله معلومات ولري .
د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجيه کوي : « د تجربې اثر د
اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان
سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي
او هغه پرانيږي .»

د ويليام جيمز د ارواپوهنې موضوع داسې بيانوي : « ارواپوهنه د
نفساني روحي ، ژوند علم دی ، چې ځيني پدېدي او شرايط څېړي .»
د ويليام جيمز په عقیده پدېده ، دارواپوهنې موضوع ، طبيعي علوم
پورې تړي او مطلب يې دا دی چې نفساني چارې مستقيماً په بدن -
مخصوصاً د مغز دستگاه پورې اړه لري . د هغه له نظره د بدن
د دستگاه ، د ذهني ژوند ، شتونکايي برابر وي او دارواپوهنې د علم
مهمه برخه تشکيلوي . اوس نو د ويليام جيمز ارواپوهنه د علم الحيات
(بيولوژي) له دريځي ويني او شعور د هغې مرکزي هسته مشيرک
خو د شعور په داسې جريان چې د جريان څخه جلا وي ، قانع نه
دی او هغه نه مني . ويليام جيمز د شعور يا خوداگامی د جريان
په هکله وايي : « شعور لومړی خصوصيت دادی چې د افروي جنبه

لري يا في هر فکر د فردی شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل به تفسیر او بدلون کې دى . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیرېږي په بهرني څیز لپرېږي لري ، هغه دلیل چې جبین یې په اکرڅخه کې اقامه کوي دادی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستگاه په خاصه توگه د اعصابو د سطح تابع وي . څنگه چې د اعصاب د فعالیت شرایط هر کت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کېږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

درېم خاصیت د شعور یا خداگاهې چې ویلی م جبین د هغه یا دونه کوي هغه دا دی : چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمراریت او دغه استمرار موز حسن کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آگاهي یا شعور جریان د ویشی وې نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود آگاهی متوقف کېږي چې زمانې واقع اتفاقاً واقع شي . د خود آگاهی د استمرار مطلب دا دی چې که د زمانې فاصلې له کبله د خود آگاهی جریان متوقف شي ، دهر بنیای یې څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود آگاهی پخوانی جریان سره وصل کړي او دواړه برېښي سره و تړي .

د ویلیام جبین په عقیده د خود آگاهی څلورمه خصوصیه دا ده چې شعور یا خود آگاهی د درک وې مرضعاتو ته یا ملرنه کوي او هغه

ترخیرې او مطالعې لاندې ونیسي . راسته (۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جمیز په دې باور دی چې دارواپوهنې موضوع تر دې هم
پراخه ده د وحشیانو ، اطفالو ، حیواناتو او لیونو او پوهنه م
په کې داخل دی .

ویلیام جمیز یونکه سنج پره او علمي ذهن یې درلود او علمي
طریقې پلوی وه نوموړې طریقه چې هغه یادوي د داخلي او باطني، طریقه
ده ، خو د وونت او تیخنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه
د خطا څخه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا
امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړې د ایدولو
مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جمیز ته د تجربتي ارواپوه
پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده . د دې سیستم اروا
پوهانو او پلویانو په خپلو څیړنو کې د تجربتي طریقو څخه گټه پورته کوله د دې
صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او مستطی حد به یې لاس ته راوړ .
ویلیام جمیز « مقایسوي طریقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او
هغه یې په « باطني او تجربتي طریقو » کې وکاروله ، د ژویو ، کبچیانو او لیونو د ذهني
چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او پایلو
تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په پدې څیرکه استفاده وشي . بلنه
موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې دیر ارزښت لري د بدن او روح تر منځ رابطه یادېد
او ذهن ثنویت دی ، دې عقیده لري چې دارواپوهنې کار له روح سر چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او
پورته او مابعد الطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پوره اثر ۸۰ - ۷۷)

پنجم خپرکی

دسلوک داصالت بنوونجی

دواپسن سکړکی نظریه :

جان بي واپسن (1878 - 1958) په 1903 کال کې د Ph.D ، شهادتاً د شیکاگو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واپسن یو امریکایي استاد او پوه دی . دی دسلوکی نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې دجوړښت له نظریې او دباطني او نفسي لریقي سره خپل مخالفت څرگند کړ . په همدې ډول دعمل داصالت له بنوونجی سره په هغه ډول چې ویلیام جیبر او د شیکاگو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واپسن دتاراندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې دارواپوهنې علم باید دفزیک اوکیمیا دعلومو پراسول بنا او استواره وي .

دواپسن د نظریې پراساس نه یوازې ذهن ، ذهني او اتراکټیو منامیم په علمي څیړنې ځای نه شي پیدا کولای بلکې دارواپوهنې اصلي دندو سره هېڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره داتراکټیو او ذهني صفاهیروسه مخالفت څرگنداره او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

(1) Behaviorism . (2) J. B. Watson .

(3) Mentalistic concepts .

کې باید لکه تجربې علم موندې ، سلوک ملاک د عمل وي اوله عيني
 طریقو څخه په څیړنې او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس
 او مشهور نه وي باید د اړواپړهني له متن څخه وایستل شي . یوازې هغه
 سلوک چې عيني اړخونه لري د اړواپړهني اصلي مخرج وگرځي . د هغه
 مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرگون یا فعل و انفعال دی چې
 له ژوندې مجرد څخه سره وي . وایسې باید د سلوک اړواپړهني مخکښ
 وپېژندل شي .

د سلوکې بنیونې له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د څو ډول
 سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې دا خستونکو او وړاندوونکو تشکیل یا بې
 حسي او حرکتې " اعصاب او عضلاتې د فرمان ورکونکو او صدایا کونکو
 دستګاوو یا بې مغزې " او نخاع " څخه جوړې او تشکیل شوي دي . دا څو ډول
 سازمان په سرزیدونکو (معده) او کنترولونکو (غډې) ، دستګاوو مجوز
 نوکه ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هلیه نه یا نه کینې چې بیا
 ذهني مفاهیم ورسره دي سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي
 کیدای چې د نفساني ځانګړې خاصیتونو څخه جلا او یو ماشين تعريف شي .
 آیا ماشين د نازک او لطيفو احساساتو څخه پرته اخستی شي او تحلیل
 پمیدان کې الوتلی شي !

(1) *Afferent Nervous* . (2) *Efferent Nervous* .

(3) *Brain* (4) *Spinal Cord* .

نکه چي وويل شو، سلوکیان « داخلي او نفسا في طريقه »، او همدا سي شخصي
 وضع، حال او احساس في اساسه او ناسم گهني . وپيگي به ترگه که دوه -
 (شنايان يو بل سره روغ يو وکړي نو داسي بوله بل څه پوښتي :

السلام عليكم ، څنگه يا ست ؟

ښکي ، ښه يم ، السلام عليكم .

داسي روغي د سلوکیانو او واپس نه نظره يې مومي او دار واپرغني
 له ارزښتونو ځالي دي . دا ځکه چې دا يو ډول داخلي او نفسا في موضع
 ده نو د نا مشهوره نفسا في او باطني حالتونو، پوښتل صحيح کار نه دی
 د دوی په عقیده روغي بايد داسي سر ته ورسيني :

السلام عليكم ، تاسي خو جوړ او ښه ښکاري ، زه څنگه يم ؟

السلام عليكم ، تاسي هم نو ښه او ښه ښکاري .

د واپس په عقیده خبرې کول يو ډول فکر کول دي چې په حسي
 او حرکتی سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس
 دي . ډير خلک په لومړي ځای فکر کوي ، ځيني خلک چې دخبرو په څنگ
 يا ضمن کې حرکت نه ښکاري کوي . د هغوی د تفکر غوټې ښي دي
 هغوی معتقد دي چې انسان په ټول ټولنه کې فکر کوي . په کوچنيانو
 کې ، فکر کول لومړی په لور او از سر ته رسيني . وروسته چې غوټيزي
 په خپل او پېچ کولو او په پای کې چې لپښي نه په نامري او بې ژغره
 صورت سر ته رسيني . په دې مرحله کې تفکر په ټيټ او از او بې ژغره
 ښکاري . شماري نژاد (۱۳۷۰ : ۶۱۱) .

واپس د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط
 کارنده بول ته د پرازنیت ورکوي او د نگر و عقلي شخصیت ، اخلاقي
 قرینز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واپس غواړي وراثت ته چې
 یو دروني او غیر عيني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهور اړخ لري
 پرازنیت ته او پې اهمیتته بڼه ورکوي . خون کافي علمي مدارک او
 تجربې په لاس راغلي چې واپس نه شي کولی خپله اراما ثابت کړي .
 واپس د وراثت او نور و تجربتي پوهانو زیار دار واپوهني په
 هکله د « واتي علم » تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی
 صرف د شعور کلمه د « روح » پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون و
 سطی وه وپېژندله او نور څه اصمیت نه لري .

واپس وايي: « چې د سلوک د اصالت پوهنی ، پلویان په نظر -
 ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربې او عيني وي
 او نظري هدف پې اټکل او د سلوک کنترول دی ، هغه رايې چې اوس
 د دې وخت رارسیدلي چې ارواپوهنه د شعور موضوع یوې خوا
 ته پریږدي ، او ځان پر دې موضوع ونه غولوي . ولې
 چې دار واپوهني د مطالعاتو هدف د نفساني
 پراخي حالاتو څېړنه ده .

د واپس د پلویان په عقیده د هېرېنت د اصالت او د عمل
 د اصالت بنی و نیو تر منځ تر پېر چندان روښانه نه بڼیښي ځکه چې
 د دواړو بنی و نیو د پلویان س و کار د احساس ، ادراک ، عاطفې ، هیجان او داسې

نورد مجردو مفاهيمو سره دي خود سلوڪ د اصالت پلويانو نور
 قهرقرايي سرونه كې او داسې مفاهيمو لکه شعور، نفساني حالات
 فكر، د ذهن محتوا، اراده، تخيل او تصوراتو پسې نه ولاړل او د هغو
 په ځای يې له داسې مفاهيمو لکه انگيزه، ځواب، عادت تشكيل اود
 عادت تلفيق څخه كار واخيست.

انگيزه هغه داخلي عواملو ته وايي چې د پارونې (برانگيختي)، او
 اضطراب سره تړلي او د فرد سلوڪ ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا
 تحرك او اضطراب د هدف تر رسيدو او د خاطراتو رضایت دواړو
 لکه: لوبه، تنده، مينه او داسې نند.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشامده کورونکو تر گزار
 شاتو وروسته ومنله چې يو انسان کولای شي خپل شخصي سلوڪ
 تر کتنې لاندې ونيسي او هم گزارش ورکوي. د بيلگې په توگه زه
 په ليکنه بخت پيم، حلقو کې لودې او توپيم اوند.

واټسن دخپل ژوند په شرحه ليک کې (۱۹۳۶)، داسې داخلي کتنې
 چې شخصاً سرته رسولی وي ليکلي دي: ما استفاده وکړه... مانه
 غوښتل چې ترک يې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر
 اوسه هم په دې عقیده يم...

دا طبيعي ده چې د انسان په داخل کې ډيرې ځاې دې واقع کړي
 چې له بهر څخه په عيني ډول د مشاهدې وړ نه دي، ځواکس تړل داسې

۱۱۱ *Motive.*

حرکات لکه دامعا او امتشا حرکات، د بېلا بېلو غږو ترشح د بېلا بېلو
عضلاتو خفینه او لږ انقباطات، عصبي تحریکات چې په داخل د اعصابو
کې جریان لري لاسلای شو دا قول د سلوک تر عنوان لاندې راولو
غږ د احکامونه باندې " او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا
داخلي او پټ سلوک اجزا وي دي .

د پټ ، سلوک د مفهوم په قبلو لوسره په واقعیت کې واټن
له خپلې لومړۍ ادعا څخه چې هر مساله په اړه پوهنه کې باید عملاً
دکتې وړ وي ، تیر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو .
یادې په اړه پوهنه کې باید هر مساله په « بالقره » ، ډول د مشاهدې
او کتنې وړ وي . اوس نو ټولې پدیدې چې اړکانیزم په داخل کې پېښېږي
په پټ سلوک کې پېښېږي او لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو
کیدای شي چې دکتې او روایت وړ وگرځي .

د واټن په کاروند کې ، هغه څیزې چې هغه د حیواني او راپوهنې او
کرنیایانه په مکتبه سرته رسولې د پام وړ او با ارزښته دي او د اوبلې
شو چې واټن د کرنیایانو په تجربې او راپوهنه کې یې نظریه او ممکنې
پېوه . هماغسې چې وړتیا وبلې وړ چې « د شهوور یا خرد اگامی تجربې
پېچلې مسالې دي ، باید هغه په ساده حسونو او ازماښتونو تجزیه کړي
واټن هم عقیده درلوده چې « سلوک پېچلې او عامضه مساله ده باید
په ساده واحدو دانگیزو او خورا جابجا خبرتګران تجربو په شي چې دې د وړو

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ته رفلكس واپي . همداسي واپسن ويل « غريزه او عادت هم له همدې
مقدمايي رفلكسونو تشكيل او تركيب شويدي ولي غريزې نموني او
طرحي او نظم او ترتيب ارثي ده ، خو په عادت كې فرد نور پرمختللي
په خپل ژوند او تجربو كې كسب كړي دي . »

د واپسن په عقیده د سلوك او راپورته دمطالعي او تجربوي شرح
مشخصه طريقتي لري ، چې مشامده يره له دغو طريقتو ده . علمي
مشاهدې د وسايلو په مرسته او بي له وسايلو له مرستې امكان لري .
ان مړينه يو بله عيني طريقت ده چې كيداى شي د اروا پوهنې د تجربو
وسيله وگرځي . ولي بايد پام وساتل شي چې اروايي ان مړينې د دكا
وت اغېزلاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه كولو لپاره نه كارول
كيداى بلكې د سلوك د اندازه كولو وسيله ده . سلوكي اروا پوهنه
ان مړينې ، د عكس العمل زمانه د محرک په مقابل كې په كاروي .
محرک هر ډول تغير ته چې په طبيعي يا خارجي نړيو كې واقع اوحي
آخذه فعاليت ته هڅوي ، ويل كيداى . بکه نور چې سترگه او يا زغ
چې غوږ تجربه كوي .

ان مړينې د حافظي د انمايسنت د پاره هم استعماليزي په دي
برخه كې د واپسن يو بلو اېنگېجېس او دغه ملگرو د ان مړينې په
اساس د تداعي تشكيل ، حفظ او ضعف طريقتي مطالعه او تجربوي لاندې
ونږي . د حافظي په هکله تجربې او انمايسنتونو په دي عقیده باندې

(۱) Reflex . (۲) Stimulus .

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده . یانې د سلوک د اصل دښمني
پایان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده
وروسته د تمرین له دورې څخه .

سلوکی او پرمه انفعالات او تمایلات ، د بدن عکس العمل بولي .
د بیلگې په ډول که څرک وایي « خفه یم ، نو دې جېلې سره یې د بدن
وضع بدلېږي او غمخیز معلومېږي . ښکاره ده چې دا د شرایطو بدن
عکس العمل دی . د واکمن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ
صورت ذهني جنبه نه لري .

له پورتني طریقو سر بیره د څیړنو لپاره د یوه مهمه طریقه د سلوکی
او پرمه لپاره د شرطي انعکاس طریقه ده چې د پاولوف او دغه د
پلویانو له خوا رامنځته او پراختیا ورکړې شوي دي .

د واکمن له نظره یوازې د زده کړې رښه په شرطي انعکاس کې
نه ده نښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یې ډول زده کړونکي عکس
العملونه دي .

د واکمن په عقیده ، عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي . چې یو
عبارت یې له : ویرې ، غضب او مینه .

همداسې واکمن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دي
او هغه د فرد د شرایطو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل
څرگندېږي . خلاصه دا چې د سلوکی دښمني د کاساس څولاندې لامله

(1) *Conditioned Reflex.*

دي چې په همدې ډول تاكيد كوي .

۱- د انسان بدن بايد په دقيق صورت وپېژندل شي ، عضلات ، غدو
غرضي ، وينې او هورونو ته په هغه اندازه اهميت ورکول شي لکه
چې اعصابو ته ورکول کيږي .

۲- وراثت ځانگړي ارزښت لري . د دې ښوونځي پلويان په دې عقیده
دي چې ترلمې غريزي او هيجانمنه د وراثت له مخولې څخه دي . د دې
پلويان وي ، غضب او مينه ذاتي او باقي مانده کسبي شميري .

۳- په دې ښوونځي کې انسان چارو او همداسې روزنيز او عملي ډول ته خاصه پاملرنه کيږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنيوالي دورې ته ځانگړي ارزښت ورکول کيږي او
باور لري چې دا دوره د شخصيت په جوړښت کې کارنده رول لري او
د زده کونکو د هملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلويان بدن ، لويه ميکانيکي مجموعه گڼي او دلخواه
اړيکي يې په اساني سره پيدا کيږي .

د دقيق څيړنې وروسته کولای شوله دې ښوونځي څخه لاندې په زړه

پورې او نړي موضوعات استخراج کړو :

- ۱- دارواپوهنې موخه بايد د انسان او حيوان د سلوک مطالعه وي .
- ۲- دارواپوهنې تعريف بايد « شعر ، نه بلکې د « سلوک » علم وي .
- ۳- لومړي مفاهم لکه احساس ، ادراک او هيجان څخه ډډه وشي .
- او پېچلې يې داسې سلوک لکه محرک يا انگيزه ، حجاب ، زده کيږي او
- عادتونو کارول شي . دلته په اصطلاح انگيزه او حجاب ته رفلکس وايي .

۴- دارو پوهې اصل باید په عيني اطلاعات استواره وي او د باطني او داخلي طريقې مخه ووهه و شي .

۵- د د روح ، د مفهوم په له منځه تارسره ، هغه ضد و نقيضه فریضې چې د جسم او بدن په اړوند مرجه وي له منځه شي .

سلوکي او راپېرمان باید مغز ته د يوه طلسم او يا سحر امينه وادي په شکل ونه گوري بلکې د اعصاب ، حواس ، عضلات او غدو د سنگورو تم پلار وگرځي . دا حکم چې د سلوکيان د پاره يوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عيني ډول د مشاهدې وړ وي ، اعتبار لري .

دواپس له نظره سلوک يوه مجبلي مريض ده نه دماغي . يا په بل عبارت ووايم سلوک د ارگا نيزم يو کلي فعالیت د چې په هغه کې مغز د اندو لري چې حسي اعصاب او حرکتې اعصاب او عضلات يې بل سره پيوند او تړاو يې ټينگه کړي . په دې ترتيب حسي کميستم د عضلات سره هم اړنگه کړي په دې حساب سلوک يې حسي - حرکتې امر دی .

هغه هليه چې د مغز د نه سرته رسيدې يې له دې چې هغه د سلوک جن وگړو په ډول نه تر جبهه کيږي .

سلوک علمي سکينز له نظره :

ب ، ف - سکينز ، (۱۹۵۴ - ۱۹۹۵) د نيسلوانيا په يوه ښار گوتې کې

وزين د اړ په ۱۹۵۱ کال کې يې خپله وکتور په اړ وپوهنه کې د هاروډ له پوهنتن

Burrhus Fredric Skinner

خفه واخست.

سکین په څلور علمي تجربو کې دارگانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو
 ځکه دغې طریقي او نظريې ته د سکین وسیله یې سلوک هم ویل کېږي او اول
 سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارنډایک دارتبا طي ارواپوهنې او واپسن د سلوکي
 نظريې بڼه نومي څانګه ده . . .

تارنډایک سلوک ارتداعي د بدني او رواني، دواړو په زده کې کېموش
 بولي . اما څیرې یې د انسان په برخه کې ، دیره ماشينې بڼه لري او د رواني
 خصوصیتونو ترخفه خالي دي .

واپسن هم د انسان په هکله ماشينې طریقي څخه کار اخست او څیرې یې
 یې په ژوندی موجوداتو پېژني ترې وې .

سکین هم لکه تارنډایک او واپسن خوندې انسان ته د ماشينې يا څښتنی
 موجود په توګه کتنې او د خفه سلوک به یې قالبې او ماشينې تلقی کاوه . اروا
 پېښه یې فقط د سلوک علم باله ، علم یې په استقرایي طریقه مطالعه کاوه د
 ارواپوهنې دنده بیان یې دا وه چې دارگانیزم د سلوک اېکل او کټورل وکړي
 ده ځپلې څیرې محسوس او مشهور د سلوک ته محدودې کېږي وې . د سکین
 لپاره څه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي . د هغو
 ارواپوهانو سره چې په قدرت ، اراده ، احساس ، تصور ، سابق او فریزو
 بحث کوي ، مخالف دي .

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکین د علمي نظريې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له منې جېل څخه

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکين په عقیده علم هغه قرانين څيړنې او کشفونې چې پر طبيعت مسلط دي. له دې قرانين څخه خبرتيا، نه يوازې زمونږ علمي اټکل د پرمخ بي بلکې د دې سبب گرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پديد و د پيدا ايښت مسو جبات برابري، هم په ځينو تسلط او اختياري راولي. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزيک کې او کيميا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قرانينو او د هغو د علمي سازمان له طريقه په دې قرانينې چې په موثره توگه دخپل چاپيريال او نښه سره چال چلند کوي.

همدا سې سکين عقیده د رلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنياد د سلوک توضيح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طريقه اجباريک دا واپوهنې متحرکين بکه د بل هر علم د متحولينو غوندې بايد د طبيعي واقعا توپه ډول توصيف شي د سکين په اړه پوهنه کې تابع متحول په هر موقعيت کې هغه سلوک دی چې له ژوندې موجود څخه تر گڼينې او مستقل متحول هغه محيې شرايط دي چې هغه بالقوه (عکس العمل) سلوک حسابيږي. يانې په هر زماني او مکاني موقعيت کې د شخص څخه په دې سبب معين سلوک رامنځته کيږي. تر څو هغه يا يې چې د محيې شرايط مطلوب دی منځ ته راوړي.

دا واپوهنې قرانين بکه د نورو علومو قرانين صريح او روښانه دي سکين دا محروفه خبره: «د چې آس د او بو سر ته راوستی شخو په اړه»

چينو ٻي نه شو مجبورولي، ردوي - دي عقيدہ لري ٻي ڇي ڊارو اٻهني د
 قانون پي اساس اوشد يدمجروبيت له کبه کڙي شو ٻي اس او ٻي چينو ته
 مجبور کړو . په همدې قياس سره کڙي شي ٻي پمانسان کي مطلوب سلوگ
 مينخته راوړو .

ممانسي ٻي په طبيعې علمي کي مشخص قوانين په لاس راغي ، سکيز -
 نياو باسي ٻي په اروا ٻهني کي هم داسي اصول رامنخته کڙي ٻي دانسان
 دسلوگ د اټکل او کنترول درجه په بنگاره توگه څرگنده کڙي . سلوگ پښتو
 احتمالي سلوگ څيري او هغه شرايط ٻي هغه نظارت کڙي کشف کڙي او
 د لاسو اطلاعاتي ټولولو له طريقه دفعو څرايون د تکرار په هکله ٻي پنوا
 واقع شي کڙي شي د احتمالي څرايون په هکله په راتلونکي زمانه کي د نظر
 څرگندونه وکڙي . د څراب تکرار د احتمالي څواب د پيښيدو دليل دی .

د سکيز په عقيدہ د انسان له مهمو خصوصيتونو يږ دادي ٻي ټول
 ٻي پږه شي د سلوگ بنسټ يږ څه دی او کوم عوامل په دغه سلوگ مرتز
 دي . د دې عللونه پښتو او تحليل او تجزيه مرتز ته د ايمان را کڙي ٻي
 سلوگ نوعه اټکل کڙي .

د سلوگ په علمي تحليل او تجزيه کي هغه اطلاعات ٻي د تجربې له طريقه
 لاسته راغي د پيښيدو احتمالي او د څراب د تکرار اساس او يا په تجربو کي
 څر د داسي پښتني په څواب کي ٻي ټو ٻي مهم او په ژوند کي يږ وار پيښيدو
 اونه شکرولاي د تکرار په حساب يږ وڅپو ، لکه ازدواج ، طلاق ، کور
 اخستنه او داسي نور ، په داسي حالت کي څه بايد وکڙي ؟

دسکینز حُرَاب دادی چی داسی سلوکمنه باید د هغو جبرونکر اجزاو د
محیطی تجربی او طبیی جبر بر اساس تحلیل او و تحقیق و . پارسا (۱۳۰۰: ۲۴)

حجبر او سلوک رابطه دسکینز له نظره :

دسکینز او راپرمنه طبیی جبر پېښتیا استواره ده . دهنه پمعتی
د انسان دسلوک علمی توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه
د قضیې بل اړخ دی ، دا دواړه ځانگړي بحثونه ایجابیږي .

د بنیادم ، بنیادم ، سلوک له علمی نظره د علمی جبر تابع او منځگي
دی . په علمی جبر کې هرظورک علت لري او دایوازې هغه د ول سلوک
دی چې کیدای شي څرگند شي .

سکینز په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې هېڅ د دی
د انسان دسلوک په هکله هم صدق کوي . نن دیر ماشینونه داسې جبر
شوې دي چې په یو ول د انسان له سلوک سره ورته والی لري . لنه دا
چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړیدی . علمی جبر د دی واقعیت
ښکارندوی دی . چې چاپیریال لاد هغه مرجع په بدلون او جبر پښت کې
چې هغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده ول لري .

دسکینز په عقیده یوه (عالم ، نکه بل هر وگړی غځنې محمول د
ځانگړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختگ کې دیر مهم او کارنده
نقش لري په ظایر یا ضمه لري . خو په دې څرگند حقیقت اعتراف

«1) Naturalistic determinism. :

کوي چې لاپره او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پوره د پديد
خط سير معنوي چې طبيعت تعين کړيدی جنکاره کوي او نشي کولی په هغه
مسير کې مدخله وکړي. نو په دې خاطر پوره د طبيعې چارو جريان او
دشوند په چا پيريال کې د انسان د سلوک توضيح ده.

سکينر د هارورډ او انډيانا د پوهنتونونو د استادۍ وياړ درلوده
په لومړني کلونو کې د دې نوي سببونو په رستاخيز کې د يادونې
وې مرستې کړيدي. په ۱۹۳۱ کې سکينر د سلوک د مطالعې لپاره يو پروگرام
د انمايننت کونکي له نظره وړاندې کړ، ده وويل، هغه کار چې انمايننت
کونکي کولای شي دا دی چې له پيژندل شويو انگيزو څخه کار واخلي او
د ارگانيزم څر اېونه د دې انگيزو په مقابل کې ياد داشت کړي. په دې طريقې
توايزې چې سلوک د انگيزې - ځواب په اصطلاحاتو ترصيف او شرحه کړي.
سکينر وړاندېز کوي چې انگيزه - ځواب بايد په لويه مانا د رفلکس
تلقی شي.

دلخيزه او سنتي اصطلاحات سره سم رفلکس يوازې اکتسابي او غير
ارادي څر اېونه محدود و. خو سکينر وړاندېز وکړ چې د امحدوديتونه بايد
يو څر اته شي او انگيزه - ځواب بايد د واحد يا يوه رفلکس په نامه ونومول شي
په دې مانا سره هر سلوک د واحد ونه او رفلکسونو څخه تشکيل شوی وي.
رفلکس د اجسامو او سيستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي
بدلون سره د هغو اجسامو او سيستمونو چې له هغه سره مقابل عمل کړي.
مختصات په بل شکل څر گند او منځته راوړي. د ابل شکل معنوي او د

تصورات، احکام او انتزاعي استنتاجات په صورت افاده کېږي.

د سکينر په عقیده تجربه يې اروا پرېنه، دارلاينزم له مشهور او څرگند سلوک سره پېرستون او تېاولري او د سلوک داخلي اړيکي ميکانيزم او همداسې په هيڅ وجه د فزيولوژي د رفلکس قوس او يا د عصب مرکزونو د سيناپس سره سر و کار نه لري.

د سکينر په عقیده د ازمايښتي انگيزې سربيره، ازمايښتوني د تجربې نور شرايط او موقعيتونه هم گټور لري. د ازمايښتوني کار او دنده داده چې د ځواب د تابع متحول يا سلوکي متحول، او انگيزې مستقل يا تجربې متحول، او هم د نورو متحولونو سره د اړيکو څرنگوالي پيدا کړي. په بل عبارت د ازمايښتوني قول کار دادی چې د دې فورمول اړيکي يا رابطه روښانه او څرگند کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې R هغه شرايط او موقعيتونه دي د ازموينې له څرگندولو ليري او په يوه څېړنه کې د تجربې متحول حکم لري. لکه د شخص سابق، ارثي خصوصيتونه، عمر او پخواني تجربې. د دې شرحې او بيان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انگيزې (S)، او نورو تجربې شرايطو (A)، تر تاثير لاندې وي او د سلوک قوانين جرمي د قوانين درياني په اصطلاح د تابع جنبه يا شکل لري او تر هغه ځای معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي درياني کمي و کميتي، جنبه يا اړخ لري.

تر دې ځایه د سکین په نظریه کې کوم نړی شوی نه و. ښایي د رفلکس نړی تعبیر وي چې د سکین په عقیده د انگیزه - ځواب ټول واحدونه په هغه کې داخل شي. نړی مطلب، هغې نړی او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې نړی د سکین د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نړی ازمايښت، هغه ظاهري خلا چې د پاڼو لرونکې شلې رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمايښت و اشتهاب، ترمنځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې پوره پله، حکم لري چې هغه دواړه سره تړي او یا پېندوي.

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او ډیره چټکه وي خو هیرویل¹¹، یولټ او بلي رفلکس دی.

له هغه تاریخ څه را په دېخوا ټول ازمايښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرویل رفلکسون پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیدلي تړلي دي.

دې ډول ازمايښتونه سکین ته د امکان وړکې چې رفلکسونه په ځواب وړکوونکو او عمل کوونکو رفلکسون ویشي.

په یوه ځواب وړکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انگیزه یو ټاکلی ځواب تمیز کوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انگیزه وجود نه لري، خو د ارگانیزم له خوا ظاهراً یو انوماټیک او غیر ارادي ځواب ورکول کېږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انگیزه د بیلگې په توگه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) Operants.

هر د، لوبزه، تنده او داسې نور وجر دلري خبر د ازمونکي له نظره معلومه
 انگیزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انگیزه نه کار وي او هغه نه مشاهده کېږي
 پدې ځای کې انگیزه د ازمونکي له کتنه وړه بهی وي. په همدې خاطر د تجزيې
 متحول د حکم لاندې نه راځي. یا نې د ازمونکي کار یوازې د A له منځه
 سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فرمول

$$R = f(A)$$
 څخه پېروي کوي.

ښکاره ده چې ازمونکي، انگیزې منځته راوړي، کله چې مېزک هر ځای
 هغه میله چې د غذا مغلفې پورې تړلې فشار وار دکوي. هغه انگیزې
 چې د دغې میلې له مشاهده څخه را پېرته کېږي، حیران ته ښکاره کوي چې
 په کم ځای کې فشار وار دکوي.

دا هدايت کونکي انگیزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي
 چې ووايي، هغه وخت چې مېزک وږی وي، میله یا جبهه ځواب دفتا
 وړ کولو راوباسي. خو سکین زيار باسي چې دارگانیزم د داخلي وضعې
 له تعبیر څخه ډډه وکوي او یوازې هغو مسله سره چې د مشاهده او -
 حساب وي وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکین وايي چې دا څراپ
 یا نې پرمیلې فشار، یوازې دارگانیزم له خوا ورکول شوی، یا دا چې دا -
 څراپ، د هغه انگیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیان څخه را پېرته
 شوی، رهنایي او هدايت شوی دی.

عمل کونکي فلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نه ما
 یږي، خو د هغه په نامه کې پټې دي، دارفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

نوله دې کبله د و سيلې "خاصيت هم لري . د سکين په جعبه کې دا عمل کوونکي
رفلکس د غذا په برابرولو تما ميږي .

خړاب وړکوونکي رفلکس لکه د پاوونف په تجربه کې ، ارکا نيزم د هغه
خه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاپرو ترشح لپاره آماده کوي
شمعيلي تاثيرات نه توليدوي . خو چې دخړاب منخ يوه برخه دمخيط يا چا
پېږيال حساب نه کوي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جبر شوي
او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شلې کيدو او ميريدو په هکله
احتمالاً بهترينه لاره او طريقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .
د سلوک او فعاليت په هکله مطالعه د هغه اکتسب ، هدايت
او ميريدل د تجربې او ازمايښت په اساس د سلوک بنور شې اساسي
موخه ده .

سکين دا تاييا او قصد نه درلود چې لپله او واپهمنه يوازې
مورنک او جبي ته محدود کړي ، که څه هم هغه د اړوش دکار
د څيړنې لپاره اصلي او ممتاز لارگنه .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي
سلوک هم ، د شلې کيدو او تقويت د قوانينو لاندې راوړي .

(1) Instrumental.

شپڙم څپرکی د گشتالت بنوونځی

مکس ورتهايمر (1880 - 1943):

مکس ورتهايمر په المان کې وزينيد دکټورا يې په فلسفه او اروا پوهنه کې د وورتر بورگ له پوهنتون څخه په 1904 کال کې راخيسته او د څلور څيړنيزو نتيجه يې په 1912 کې د فاي¹¹ د پديدې په نامه نشرکړ او د شهرت موجب يې وگرځيد.

ورتهايمر د څلور د ورتنملگر په مرسته چې کافکا او کهلر نيزه علمي څيړنې سرته ورسولې او د گشتالت دارواپوهنې بنسټ يې کينښود. د گشتالت څرنگوالی او ارزښت:

د گشتالت اصطلاح په المان کې د وضعي، شکل اوکل په مانا کارول کېږي او دارواپوهنې د دې رښتې اصلي عنوان دی. پيژندل شوی او دکلي سانمان تصور ته هم گشتالت وايي.

دا نظر چې له مشر کولای هر شی يا وضعه د مغزو اجزاو له کبله په ښه صورت درک او وپيژنوي، نوکې فکر نه دی. دا ډول فکر او نظريه

(11) Max wertheimer

(12) Phi-Phenomenon.

(13) Kurt kafka

(14) Wolfgang Köhler.

په لومړني پړاو کې لاچرا د سترواچي نه ليدل کېږي او د فيلسوفانو او
 متکلمينو د هغه وخت د نړۍ او کایناتو د څېړنو او پېژندلو لپاره
 بهترينه لاره او طريقه د ابلاک، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانينو ته په
 ځير وگرځي نه د هغو اجزاوو او جړو ورتکرار کوونکي ته. د دوی په مقابل
 کې ځينې داسې متکلمين هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه يې يوازې
 د هغو اجزاوو او جړو ورتکرار و نه له طريقه ممکنه گڼله. دلته لومړی
 ډلې ته کړی شو د گشتالت د ښوونځي مخکښان او دويمې ډلې ته د اصالت
 د ساړک د ښوونځي مخکښان ورايو.

په نفوسم پيړۍ کې د ورته ميراث د هغه يو پوره د گشتالت په
 مکله قاطع او غوڅ نظر څرگند کي. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۰-۱۹۱۶) و.
 ماخ په دې عقيده و چې مادي او نفسي د رواني جهان په اصل کې يو دي
 خو اړوا پوهنه بايد هغه احساسونه چې د شخص لپاره او يا فزيکي واقعيت
 سره مطابقت، سمون او اړخ نه لگوي هم له پامه و نه غورځوي او تر څېړني
 لاندې ونيسي. هغه، دغه غير فزيکي احساس ته اړتيا لري احساس ووايه.
 د مثال په توگه که څرک درې نقطې د يوې پاڼې پر مخ وويني ممکن دی
 د هغه په ذهن کې يو تصوير د مثلث ترسيم شي.

په دې نقطو کې هيڅ نښه يا اثر د مثلث نه ليدل کېږي. خو د اړتيا
 احساس او يا د هغو کلي ترکيب له ليدلو سره داسې تصوير منځته راځي

کرسټیان فن امر نفلز^{۱۱۱} (۱۹۳۲-۱۹۵۹)، په ۱۹۹۰ کال کې د ماخ
 د افکارو په هکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
 ادراک کې داسې څانګې لیدل کېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوسنا
 څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیار باسي چې
 مادي موجدات د کل په صورت او بڼه درک کوي یا هغه ته مانا او مفهوم
 ور وځنځي، هغه څه چې ویني، سازمان او نظم ورکوي او هغه ته معنا
 ورکوي. د دې دور پر هاند د نظر په اساس نړۍ ښوونځی په المان
 کې د گشتاتي کیفیت تر عنوان لاندې منځته راغی چې د گشتالت دار اوچت
 علمي بنیا د اوبنسټا یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اوبنسټا کې
 دیر اهمیت لري، د رابېل په ادراک او پر هیدل دي چې د مانا دار سلوک
 سببګرځي. د اوسله یا امر دفاعی د پدیدې په وسیله په ښه توګه
 پیدا کولی شو.

د دفاعی پدیدې یا امر لارښوونکی حرکت:

څرګه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د گشتالت ښوونځی د وینا
 پر په علمي ازماښتونه تحقیق وړمند. منحصرماً په هغه ازماښت چې
 هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سر ته ورساوه. دا ازماښت د
 گشتالت د ډیرو ازماښتونه بنسټ وګرځید. د ورتایمر د همسر
 ازماښتونه یې د دفاعی پدیدې ده. په دې ازماښت کې حرکت په اسافه
 او ښه صورت درک کېږي. ورتایمر په دې تجربه کې د پروتکتور په

۱۱۱) Christian von Ehrenfels. (۱۹) Gestaltqualität.

واسطه د زمانې فاصله په تنظیم سره یو عمود او یو منحنی خط د سپینې
 پردې پر مخ اچړه یا یې منعکس کاوه . د ازمایښت په پایله کې منځه وایول
 چې که زمانې فاصله د عمود او منحنی خط د منعکسولو لپاره له $\frac{1}{10}$ ثانیې څخه
 ډیره وه ، لومړی عمود خط او بیا منحنی خط د پر دې پر مخ لومړني
 څو که زمانې فاصله له $\frac{1}{100}$ ثانیې څخه لږ وه د وړو څو څو خطونه په یو لړ خطه
 یا یې همزمان د پردې پر مخ لومړني . او که زمانې فاصله د $\frac{1}{10}$ او $\frac{1}{100}$
 ثانیې ترمنځ وي داسې احساسیږي چې عمودي خط پریځل ځان څو څو
 او منحنی معلومیږي . څرگنده شوه چې درک د حرکت د دغای پدیدم له
 دوو خطو او یوه مشخص زمانې عامل څخه پیدا شویده . د ایزویر
 په زړه پورې ازمایښت او د سینما د یو مخکښ سبب او د کشتالت
 دارو پوهنې بنسټ وگرځید . له دې څخه څرگندیږي چې ټول حرکتونه
 چې د سیفا په فلم کې لیدل کیږي ، معلول د یو شمیر فلمونو دې چې
 هر یو یې د یوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنگه چې فلمونو په یو
 معینه زمانې فاصله کې یو بل پسې راځي نو لیدونکی حرکت وپني یا په بل
 جارت ادراک د حرکت کوي او په واقعیت کې خپله فلمونه ، پرته د یو
 حرکت تصویرونو بل څه نه دی .

دغای پدیدم په نندو ازمایښتونو کې لکه دوه نندو یې نقلې چې
 له ۱۵ څخه تر ۱۰۰ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې
 تجربې طرحه داسې ده چې دا نندو یې نقلې که په متناوب ډول سره
 د تیاره او رڼا ښانه شي بیا د یوې نقلې په ډول لیدل کیږي . همدلایې

که خپله سبابه گوتنه دوه م ساني مترو په فاصله دخپلي څخه لرې و نيسو او
 خپلي سترگې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به و ښوې زموږ گوتنه
 حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هيڅ حرکت وجود نه لري . دا
 او داسې نورې ډيرې بيلگې داړېکې او ادراک ترضيح کوي د امسالي
 د معرک - څرآب په اروا پرهنه کې د ترجيه او تعبير وړ نه دي .

د شکل او کجې نقش د گشتالت په اروا پوهنه کې:

څنگه چې د گشتالت ښوونې بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه
 دخت تحقق پيدا کوي چې عوامل يې لکه پاملرنه ، احساس ، پخواني تجربې
 او مانايي شرايط برابر کړي . خو ادراک په لومړي سر کې د تصوير " اوزيني"
 د حکي ، سره کلکې اړيکې لري لکه چې په نقاشي کې د ښه جسم او ښه ښکاره
 کيدو لپاره تصويرونه يا رسمونه په ښه ميدان او منظره کې تنظيم او
 رسوي . کافي د گشتالت د اروا پرهنې طرفدار يا پلري عقیده لري
 چې همکې يا ميدان د تصوير يا شکل بنسټ دی او د شکل په څرگندولو
 کې کارنده رول او تاثير لري .

د گشتالت لار واپرهنه دې دوو عواملو يا تصوير او زميني نه
 ځانگړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو
 گټې . په حکي توگه زمينه پرل مغه څيزونه دي چې د شخص مادي او
 محسوس چاپيريال جوړوي په بل عبارت زمينه مغه شيان دي چې

(۱) Figure . (۲) ground .

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي .

باید پاملرنه وکړو چې دگستالت په اړه پوهنه کې، ادراک د شخص په اند (مغزو یا طبیعي) رشد پرې اړه او پیوند لري . دورنجا یې په عقید ادراک مغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانگړي اجزا و او پرې تړلی او د تجربو لپاره وړ و او واقعاتو مجبوره منځته راوړي . بلکه د وگړي اتشنايي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معناده .

جهان او نړۍ په دې علت وړک کيږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنگه اعمال او حرکات چې د بیلابیلو اجزا و په واسطه مشخص کيږي، وپېژني او پوه شي .

نوله کبله کل له مجبوري د تشکیلونکو اجزا و وڅخه دیر مهم او غټی دی . البته هغه اجزا وې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستی وي .

په دې شکل کې د تصویر او حکې را بڼه په دوه ډوله لیدل کيږي که گلدان څمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمايي مخونه د اړه سرې وي چې د گلدان مخامخ دی . او که گلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به څمکه وي چې مرتب ډول موضوع بد لیدل شي

د گشتالت د بنوونځي قوانين

د گشتالت د اروا پرمان عقيدې لري چې په گشتالت يا هيات كل كې
 خاصه قوه يا نيرود موجوده ده چې مسايل په خاصو طرحو، شكلونو او
 ټاكلو قالبونو كې تنظيموي او د درك او بصيرت اساس او بنسټ
 جوړوي. په خاطر تشكيل¹¹ او سازماندي د سلوك او فعاليتونو د
 خصوصياتو څخه حسابيږي او له لاندې قوانينو څخه جوړ شويدي
 د تعادل د فراگيرۍ، جامعيت، قانون.

د گشتالت له مهمو قوانينو څخه يو د جامعيت¹² قانون دې مطلب
 يې داده چې اروايي تشكيل او سازمان يا ادراكي تجمج، تل د كمال او
 شايسته كې خزانده ميلان لري. د دې قانون پر اساس زموږ حافظه
 او احساس او ادراک نيرود او قدرت، طبيعي جوړښت ته متمايل لري
 چې د بايد او مطلق خير له اصل څخه متمايلت او پيروې كوي. د دې
 قانون خصوصيتونه نظم و ترتيب، تقارن، ساده گي، تناسب،
 استوارتيا، پايه داري او داسې نور دي.

په اروا پرهنه كې نكه فزيك د تعادل حالت كارنده رول لري
 د جامعيت قانون بايد د تعادل قانون و نومول شي د نمونې په ډول
 كله چې مايع په نا همواره سطح كې واقع شي نو د تعادلې وضعې خواته

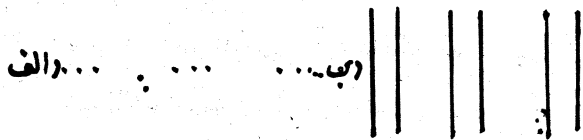
¹¹ Organization ¹² law of pregnant.

¹³ law of equilibrium.

مخ اهوئي . په همدې قياس ، ناکامه شخص زيار باسي خو خپل نفسي
 تعادل بيا پيدا کړي . همدلې له نورو څخه بڅښنه خوارې يا بيا په
 از مړينه چې نه دي بريالي شوي ، شرکت کوي ، خو بريالي شي . او خپل
 تعادل او کمال په لاس راوړي . دگشتالت دنظريې پلويان دې حالت ته
 مطلوب گشتالت وايي .

دمجاورت قانون :

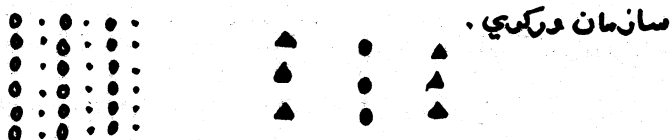
دمجاورت قانون ديره ميدان جوړونکي عوامل څرگند وي چې د
 څرديوالي په سبب يوبل سره يوه دسته يا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر
 څومره چې دا واحدونه يوبل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال د بېر
 وي په دې قانون کې نه برانې مکاني فاصله او د عواملو نږديوالي د ځانگړ
 دستور د ايجاد سبب گرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق
 کوي ترڅو نه او الفاظ چې نږدې يوله بل سره ادا شي هم هېوتې مستقل
 واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې يوله بل څخه لرې بيا دا خصوصيت نلري .
 کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ديره وي هيڅ ډول وحدت د هغو
 ترمنځه نه چېرې نږې ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او بېر
 بل ته نږدې وي . نو په مشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .



په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل ودرجو چېرې .
 "Law of proximity"

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت^{۱۱} په قانون کې د ځانگړي خصوصیتونو له کبله که شکل، رنگ، انداز، او داسې نور، چې لري، گلوگروپونه رامنځته کېږي. خو په دې شرط چې د محابرت د قانون ضوابط په هغوکې حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنگ په لحاظ ورته او مشابه درک شي د مشخصو او ځانگړو گروپونو په حیثیت



، په دې تصویر کې ، ښي خواته د مشابهت قانون سرسم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري .

د پیوستون قانون :

د پیوستون^{۱۲} په قانون کې دگشتالت او اړواړپه اړه زیار باسي چې څرگنده کوي چې د پیوسته سطح یا کومه شکل نه وضعه د خلاصو سطحو یا نا تمامه شکلونو په پرتله ، ثابت او مطلوب وي . دا خبره ښایي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي . پداسې چې د اتمالین وچېدلوي چې هر وخت چې نیمگي شکلونه یا تصویرونه ، کامل کړي . د ساري په توگه ناقصه دایره ، دکمپلي دایرې په بڼه رسم کوي .

۱۱) *the law of similitude* . ۱۲) *The law of closure* .

حقيقت دا دی چې اوضاع ته ورکړل او يا د نقص له منځه وړل انسان ته خرابي او رضایت ور په برخه کوي . خو نا تمامه کار يا وضعه د ناروغۍ او خرابي اسباب جوړوي .

د فلک پيسټون قانون :

د فلک پيسټون¹¹ په قانون کې، هغه سازمان يا تشکيل چې د شکلونو يا د اشيا وړيوځای کيد وڅخه منځته راځي او درک کيږي ، هغه متقارن تصويرونه او زمينې دي . د بيلگې په توگه يو مستقيم خط تل د مستقيم خط په بڼه او دايره شکل تصوير دکا بلې دايرې په بڼه ادامه مومي که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

څرنگه د گشتالت له نظره :

د گشتالت په ارواپوهنه کې زده کړه ديره کلي هيات په توگه مطرح کيږي نه دا جزا وو د تحليل او ترکيب په توگه .
په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څېر نه کې پخواني نمونې او د اړيکو کشف او پيدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او باماناکل په ځواب کې په لاس راغلي وي . د مثال په توگه کله چې زده کوونکی د يوې نورې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو نمونو او نمونو ته مراجعه کوي خو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وني .

11) *The law of good continuation.*

په داسې زده کړه کې پرته چې قاعده د قیاس په ډول د زد کړې اساس او بنسټ
گرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کېږي .

څوکه نمونه یا بېلگه د زده کړې بنسټ وه یا يې ادراک او زده کړه د هغه څخه
کل ته رسیده او یا حاصلیده ، نو دې ته استقرایي طریقه وايي .

دگشتالت په شیره او طریقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک
بصیرت او مسألې حل دی . په دې طریقه کې زیار ایستل کېږي چې مسألې
ته دکل په توگه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړیکې یې وپېژني او نوضرې
مسئله حل کېږي . په دې لحاظ باید په زړه ورتیا وویل شي چې زده کړه دگشتالت
له نظره ، ادراک ، بصیرت او د مسألې حل سره تړلې ده .

د ادراک اهمیت په گشتالت کې :

ادراک یوه له هغو موضوعاتو څخه ده چې دگشتالت او پوهنې ځانگړې
پاملرنه ورته کېږي ، او عقیده لري چې زده کړه یې له درک څخه نه حاصلیږي
او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه : پاملرنه ، احساس
پژانف تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کېږي . کلي بڼه تل د اجزاو څخه ترڅه
درک کېږي . دکل د ادراک څخه وروسته د اجزاو درک او پېژندنه اسانه
کېږي .

د دې اړوا پوهانو په نظر ، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره
مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابتې شوي

(1) Deduction (2) Induction .

ده چې په پند و سترگو او يا طولي وار زده کړې نه يوازې دا چې برياليتوب نه لري ژر هيرېږي. دگشتالت د ښوونځي يوه ارواپوه کتونکي دڅېر نوېرسته داسې نتيجه واخيسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبيق يې په ورته موقعيتونو کې ديره او د مطالبو بيا راپاډول اسانه وي. او که مطالب طولي وار زده شي، نارضا، بې مانا او دير وخت نيسي.

د بصيرت (بينش) نقش :

دگشتالت د ښوونځي دارواپوهانو په عقیده په زده کړه کې بصيرت د پېر بنسټيز نقش او اهميت په هڅه لري. ځکه د دوی په خيال زده کړه د نويو پېښو نوې پياوړې او يا ژر پېښو نوې تغير او بدلون دی. بينش هغه وخت حاصلېږي چې شخص دخپلو موخو اهداف، درسيو لپاره نه يوازې نوې لارې داستفادي، دمخپلې عواملو څخه، پيدا کړي، بلکه دخپلو بدني امکاناتو دکارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعيت کې دگشتالت په ارواپوهنه کې زده کړې دنوي بينش او ملاتړ پيدا کول دي چې يو اکتسابي عمل شميرل کېږي.

د سلوک او زده کړې اړيکې :

دگشتالت دارواپوهانو په نظر هر ډول تغير او بدلون په فرد او چا پيريال او يا بدې دوو ترمنځ اړيکې ته ، سلوک ويل کېږي .

«ka.tona»

دگشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکارت (هورنباري) شامل دي. خو پدې حرکت سره اړيکې نه لري. په دې نظريه کې نفساني سلوک په مستقيم ډول ښکاره او مشهور نه دی بلکې يوازې نښتيايي عمل دی. خو سلوک دې برخه کې کاملاً متفاوټ نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلا محسوس فعاليت او دغدو تر شحات دي چې د بدن د غړو د حرکتونو په واسطه د اوښکو، خوړلو، لارو او يا داسې نورو حرکتونو پيژني، د تداعي نظره زده کړه او مشهوره سلوک بدلون يې بل سره تړلي دي. خو دگشتالت

دا پلويان وايي: د اسم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وگڼو د دوی په عقیده بدلون په بصيرت کې ډير مهم دی، نو زده کړه د بصيرت بدلون دی. کورت لوين الماني پوه و خپرونکی او د امريکا استوگن، د ساخوي معرفت نظريه د محرک - خواب او هنداسي تداعي کرانو د نظريې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو. دې پره د ساخوي معرفت نظريه دگشتالت د بصيرت په چرکات کې په نسبتير بنسټ مطرح کړه. نسبتيت يا نسبتي اصل دا حرکت دی چې هيڅ شي په يوازې توپ، د اصلا

او ادراک وپه دی، مگر د نورو خيزونو په ارتباط او اړيکو پيژندل کيږي دا عبارت د امانا لري چې هر شي زموږ په ذهن کې، د تصوير او زمينې په حيث، له يوه خاص جهت او زاويې نه تشکل مومي. په پايله کې نسبتيت د فزيکي او عنيت له طريقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصيفيږي.

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.
(3) Relativism.

په دې ترتيب سره ارواښاد واقفيت عبارت له هغه ذهني طرحې او پيدا
 يښت څخه دى چې فرد يې له قيوطني څخه ، د هواسو په مرسته په لاس
 راوړي . خپله هغه شي او چاپيريال يې پيژني او د کارولو څخه يې گټه اخلي
 ساحري نظريه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول روڼ

فعاليتونه په يوه ساحه يا ميدان کې واقع کېږي او دا ټول عوامل يو
 له بل سره په متقابل ډول اړيکي لري . په دې نظريه کې زده کړه -
 هغه نسبي عمليه ده چې فرد په کې نوي بصيرت يا پېښ کسبوي
 او يا دا چې په خپل پخواني بصيرت کې بدلون راولي .

په لنډ ډول ويلاى شو چې پېښ هغه احساس ، ادراک ، نسبت
 او پېوند دى چې ډيره وسيع مانا او مفهوم لري . د پېښ رېښتې مفهوم
 هغه احساس او ادراک دى چې انسان ته د ژوند په شرايطو او مو
 قعي توگه حاصلېږي .

په ټوليزه توگه ساحري نظريه ، د بصيرت وده او زده کړه
 او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې
 منع ته راځي .

د فرد مجسمي بصيرت او پېښ د ژوند د فضا معرفتي جوړښت
 جوړوي . معرفتي جوړښت د هغه پيدا يښت او ادراک په مانا ده چې
 فرد يې له خپل رواني ، فزيکي او اجتماعي جينوڅخه حاصلېږي په داسې
 چاپيريال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعيتونه چې په مظاهرو
 اعتقاد او اميدونو پورې اړه لري ، شامل دي . نوڅکه د ژوند

د فضا، معرفتي جو پښت د ژبې د ودې، عرافتو، ټولنيزو اړيکو او سلوک په بڼه څرگند يږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا يوه کلې نمونه دهغو موثرو عواملو ده چې په ځانگړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلې توگه خپله فرد او دغه رواني چاپيريال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپيريال فزيکي او ټولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نما دي⁽¹⁾ او عيني⁽²⁾، وظيفوي، روابط او اړيکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کړي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دين اټکل، او اميدونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضالو گډو فضالونو څخه تشکیل شويد. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او گروهې، تير او راتلونکي لاريد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لرین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه

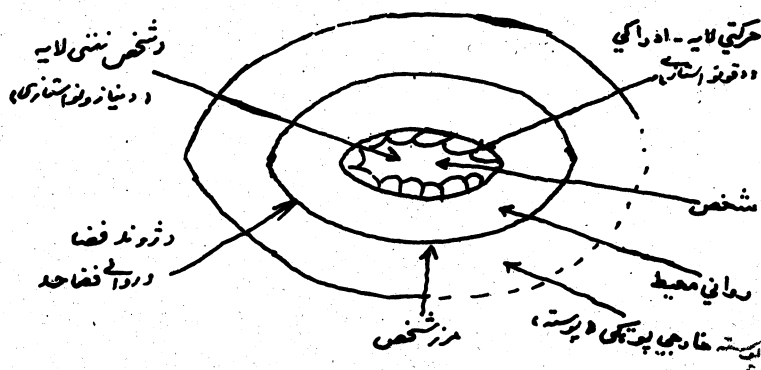
$$B = f(p, E) \quad \text{کوي:}$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، p رواني حالت او E رانځ

(1) Life space (2) Symbolic (3) functional.

محیط بنیې . د دې فوډمول په اساس د ژوند فضا له فرد او دغه
 د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جزیېزي . د دې مانا دا ده چې
 د ژوند فضا یو فعال او څرخند⁽¹¹⁾ ګل (مجموعه) دی ، چې د هرې برخې
 بدلون په نورو برخو هم اغیز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې
 تړاو لري . په بل عبارت داسې یو کلیت دی چې د ژوند له مسئلو
 څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت
 نه لري بلکې هر یو یې ، د ګل یلغې درواني میدان یا د ژوند د فضا جز
 جوړوي .



پورته جوړې بنت یو پوښکی د بهرني پوستې په نوم احاطه کېده . د
 ژوند د فضا خارجي پوسته ، څخه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته
 وايي چې فرد یې په هغه ټولګړي لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري ، خو
 د درک نجایي قوه ، نېرو ، ورسره وي .

(11) *Dynamism*.

(12) *Foreign hull*.

د ژوند فضا له یو شمېر منطقي، مکانیز، اشیاءو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانگړی ارزښت لري جوړه شویده. دا منطقي نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې ضالیته نه لکه سرتراوي، دوستانو کتنه، ډول ډول سرگرمیاو مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په زړه پورې مثبت نظر ښی او ویره ونکې او بیزارونکې منطقي منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي. د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلې دي. فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي پوښتنه ممکنه ده په پورته هندسي شکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توگه پورې تړلې پدیدې ده. تړلې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه جلا کیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پېوند لري. لنهه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ښې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او مانا او موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

خپل رواني حالتونو ته بدلون نه وړکړي .

فزيکي چاپيريال په کلي توگه مادي وسايط او شرايطو ته وايي چې

شخص يا شي په کې شامل دی . اما تر اوسه چاپيريال هغه اوضاع او حال دی

چې دشخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظرونه او گروهي

ديوي تولخي يا يرمليت شامل دي . که څه هم فزيکي او تر اوسه چاپيريال د يو

گروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خوبيا

هم په ځانگړي توگه د گروپ له رواني محيط سره ښکاره توپير لري .

ديکي په توگه په يوه ټولگي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهر او پر

دول ښکاري . ولې د همدغه رواني چاپيريال له يوه سره توپير لري . په

دې مانا چې ممکنه ده يوازې هغه کوونکي جسام په هغه کې حاضر وي اما

رواني حضور ونه لري . ياد ساز ۱۳۷۲ : ۱۳۳۲ .

هرگز وجود حاضر غايب شننېده ای

من در میان جمع و دلم های دیگر است .

سعدی

اړوم څپرکي

د روانکاوي ښوونځي

کله چې د عمل د اصالت ښوونځي په امريکا کې جوړ شونو په اروپا کې
 د رواني تحليل تر عنوان لاندې ښوونځي رامنځته شو. که څه هم د دې
 ښوونځي بنسټ فرويد کيښود، خو شارکو، او ژانه فرانسوي پوهان
 په خپلو څيړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختيا کې ستره ونډه
 واخيسته. ادلر او يونگ په اول سر کې د فرويد سره هم عقیده
 و، خو وروسته تر يو وخته يې د فرويد سره د نظر توپير پيدا
 شو، خو د دې ښوونځي د پراختيا په برخه کې يې ونډه درلوده.

فرويد (1856-1939) د رواني تحليل د ښوونځي رهبر، طبيب
 اروپا پره، د اعصابو متخصص او په عين حال کې فيلسوف او انسان
 دوسته عالم په دې عقیده و چې هرڅه چې د انسان په هکله ويل کيږي
 بايد په علمي توگه وڅيړل شي. فرويد د ارواپوهنې موضوع او
 طريقې ته بدلون ورکړ. ده په اروپا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر
 او ذکاوت پرځای د هغو داروايي جريانونو پر بحث وڅيړو چې مبهم
 شعور « ناخود آگاه ذهن » يورې مربوط و، پيل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) Jung (6) Freud.

در لوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازماينېتې طريقې يا لابراتوارې کار او همداسې باطني مطالعه "مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي .

فرويد عقیده در لوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميز او تصادفي منع دشعور په ناخود آگاه برخه کې وپاتل شي . د دې منع د کشف لپاره هغه د « خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل » له طريقې څخه استفاده کوله . فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغان سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بې په هکله او يا د هغو تجارېو په هکله چې دوی درلودې ، شرمېدل د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توگه ، ميل جنسي اولدت دی ، د افرادو د کړيو وړو محرک باله . غږيد د بې پام ساته چې د جنسي تجارېو يا ډول ، تذکر ، اسانه کار نه دی بايد ناروغان سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي اوله دې طريقه نظم او روحي آرامتيا مجدداً کسب کړي . د تيرو واقعاتو بيا زيا ډول او ذهني يا شعور په اگاه يا د وينا نه برخه کې وارول ، د شخصي دکيو وړو د کنترول او ډاډوايي بې نظميز دخلاصون لپاره ، ديره بڼه وسيله ده .

فرويد به له وگړي سره مرسته کوله خو شاته وهل شوي تمايلات خاطرې يا حافظې ته راوړي ، هغه زيار ايسته څو داسې فرصتونه برابر

۱۱) In the Specimens

کړي چې فرد په آزاده توگه څه چې به خپل ضمير، وجدان او ذهن کې لري، بيان
 کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتو منبع او رېښه پيداکړي. فرديت
 به د هغو تجربو يا تمايلاتو چې شاته وهل شوي، د پيداکولو لپاره وقلع
 د وړکتوب تر دورې تعقيبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د
 دېو ناراحتو چې شاته وهل شوي د ما شومتوب په دوره کې دی.

فروید په دې نظامو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحليل او تعبير
 له طريقې څخه کار اخيست. هغه په دې باور و چې به خوب کې شاته وهل
 شوي تمايلات په بله بڼه څرگندېږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د
 مطالعې لپاره کولای شو چې له تاکلر نشو (علاجي) څخه استفاده وکړو
 هغه په جنسي نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غريزه لومړی خړلې ته متوجه وي
 د خړلې خوځول يا حرکت په کې جنسي کې د لذت سبب گرځي. بيا وروسته
 د تجربو کې د ډولې محل ته پام گرځوي او ما شوم ډولر کې څخه خوند
 اخلي. په تدریج سره جنسي غريزه اشیا او اشخاصو ته پام گرځوي
 په کې ډولر کې ما شوم ډولر او ډولر له جنسي خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن يا اخره برخه
 د اشیاو په شونډ کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن
 يا اخره برخه مریز و پهرني نښې سره سره مریزې او تریزې اندازې
 مریزې بله وضعه خپروي. خو ډیر قومي عوامل د ذهن يا شعور په
 ناخود آگاه برخه کې دی چې په کې ورو او افکار و پېر و اکمني لري.

له دي کبله د سلوک د پر هيدلو پياوړه بايد د دې عواملو، کشف ته مخاگرې پارلنه
وشي. دا عوامل د ځينو تمايلاتو د شاته ر هولو کبله، د شخصيت په نا
اگاه برخه کې فعاليت کوي او د دې روغ عادي سلوکونو، منشا او منبع ده
د شاته و هلو د توصيح لپاره با د انسان د شخصيت جوړښت د فرويد
له نظره مطالعه شي. احمد اردو باري د ۹۱-۹۶.

د دې بحث پايله داده چې در و انکاوی اساسي عمل دادې چې
ناروغ کې امکان د خود اگامې له نا خود اگامې څخه منځه را وړي.
ځکه چې نېمايي علت د ټولو نا حوالو په تړ لول د شخصيت کې دې
چې له نا خود اگامې څخه سرچينه اخلي.

د شخصيت جوړښت د روانې په پرتله د شخصيت په جوړښت کې د نا خود اگامې
په برخه کې د شخصيت په جوړښت کې د نا خود اگامې په برخه کې د شخصيت
په جوړښت کې د نا خود اگامې په برخه کې د شخصيت په جوړښت کې د نا خود اگامې
په برخه کې د شخصيت په جوړښت کې د نا خود اگامې په برخه کې د شخصيت
په جوړښت کې د نا خود اگامې په برخه کې د شخصيت په جوړښت کې د نا خود اگامې

Dr. Robert C. R. (1958) ...
Dr. Robert C. R. (1958) ...
Dr. Robert C. R. (1958) ...

اتم ڇپرڪي

ڌار واپوهني دريم قوت

ددې ارواپوهني بنسٽ ائين ڏوٽي هريو ڪارل راجز⁽¹⁾، مازلو⁽²⁾، رالوي
الپورت⁽³⁾ او نوزدي جي پڇلو ڊول ڊول ڇپڻو و توانيدل جي ددي نوي
پديدي لاره جي دار واپوهني دريم قوت⁽⁴⁾ نموني اوانه ڪري .

هيومنيزم : ر دانسان مينه يا بشر دوستي ،

هيومنيزم⁽⁵⁾، دانسان مينه يا بشر دوستي ڊين اوڊن تاريخ لري
جي لرغوني زماني ته ور سين هي . خوشون او ان پي په شلمه پيڙهي ڪي
ڌٽان پل سارتر⁽⁶⁾ نه خواه هر بل وخت خه انگازي وڪري . هغه خه جي په دې
برخه ڪي دې فيلسوف ته ارزڻت لري ، موجوديت يا هستي⁽⁷⁾ پڙندنه ده .
په دې فلسفي نظريه ڪي فرد ازاد دى جي پڇله خيل موجوديت او ڌڙوند
لاره او طريقه وٽا ڪي . سارتر دگشتالت دبنوونجي هغه پديده جي دڪل پير

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May, Rollo

(4) Allport . (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre, Jean-paul. (8) Existentialism.

(9) phenomenological.

بنا استواره وي په ارواپوهنه کې معني او اهميت ورکړي. د هغه په عقیده
 حيات کل هغه وخت درک کېږي چې فرد ازادانه، دمیل او اختيار له
 مخې د يوې واحدې، مجبوري په شکل، د چاپيريال په ارتباط عمل وکړي.
 دسارتر د بيان د يو مشهور دی چې وايي «زه د خپل ځان انتخاب يم»
 پورته عبارت د هغه، مقصد په دې مکه څرگند وي. داکليت هم د ازادۍ
 مسووليت، واقعيت او قدرت الزام لري.

الپورت د يو معروف ارواپوه هم په دې عقیده دی چې «مستي»
 يا د «وجود اصالت»، د انسان د ژوند شرايطو ته مانا او ژورتيا ورکړي
 او د لومړي ځل لپاره د «بشري ارواپوهنې»، د پرمختگ لپاره لاره پرانيږي

بشري ارواپوهنه :

بشري ارواپوهنې د «موجوديت فلسفې»، ته په پاملرنې سره
 د يوې څيړنې سر ته رسولي او له سلوکيا نه سره يې د مخالف دريځ
 غوره کړي. د دوی په عقیده «د مشهور سلوک طريقه نشي کولای د
 انسان سلوک د لابراتواري حيوان د سلوک په اساس توصيف کړو»

په واقعيت کې هماغسې چې جان ديري د شلمې پيړۍ په پيل
 کې دست پرستانو پر ضد قيام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام
 يې تر انتقاد لاندې ونيو او هغه يې نا توان، خيز مرثرو او صرف
 لمبايشي وښود، د شلمې پيړۍ د دوهمې نيمې يې بشر د وستان هم
 د سلوکي پوهنې د پلويانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام
 يې کړه چې د دوی طريقي بشري ټولنه يې روحه او بې محتوا کوي،

او لاممکنه ده چې د درېیمې نړیوالې جګړې موجدات پرې کړي او بشرکي
 تعالیه وکړي، او همدا سبب د اې. اې. اې. په ګڼو ګڼو کې چې یوازې سلوک ته
 پاملرنه، انسان د طبیعي علومو د اصولو پر اړیکو تابع ګرځوي، او دا
 نیکارو تېری او ټیټوالی، د نوي او فعال انسان په اړه د ژوند او طبیعي ځای
 او پایلې پرې ته د انسان شخصه اړیتوب بلل شوی نه دی. نو ځکه د سلو
 کي طریقو کارول د انسان په مګله، ناروغۍ، نامناسب، خام او طبیعي
 دی. د تجربې علومو طریقو یوازې د سلوک مخه محسوس اړخ -
 مطالعه او څېړنې، څو د متفاوتو شخصیتونو، پیچلو اړیکو او ژوندیو
 نه شي مشخصولی.

بشري اروا پر هماغه تجربې څېړنې سره مخالف نه دي، څرګندې
 علم او پوهه څرګندې چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او
 وکولای شي په اطمینانې پر هغه او نوي او جامع طریقو انساني
 واقعیت روښانه کړي.

له نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځني حوالو
 او پدیدو ته لکه تجربو، احساس او ادراک، مانا او د انسان خلق
 او څرګند ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوي فن
 او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نه لري
 د دې بیان تر څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري اروا پر هغه کې اصلي ټکي دادی چې هر ماشوم ذاتاً
 حاکم او واقع بین دی. که د عقائدو له مداخلې پرته هغه ازاد او

خود مختاره پر ښودل شي خپل ظرفيت سره سم پرمختگه کوي. په
دې مانا چې فرد هغه څه چې بايد زده کړي د پرمسوليت يې
پخپله غاړه اخلي. نو بايد ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پرهنه افريننده گي، هنر دوستي او خيرخواه گي
وي، تم خاصه پاملرنه کوي. که زده کړې په نظام کې دغه
مناسب شرايط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبري
سره ته ورسېږي او د زده کړې چا پرېال يې له وپړې او ترهسي
څخه اجباد شي، سالمه او روغه فضا را منځته شي او فرد
د ژوند له حقايقو سره اشنا او مطابقت پيدا کړي، په ارزښتناکه
علمي ازمايښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پورې همدا
طريقتي دي چې د افرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي
مدبر وي يا مسول د زيار او تجربو له کبله د پرمختگ او لوړتيا
لپاره بهترينه زمينه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پرهنې له نظره د يوه پرمختللي امزشي نظام
نهايي مرغه داده چې ازمويني او په کار راټولگي افراد ته وده
اوروزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي خو چې په سرچرته
تربيتي او روزنيزو طريقو کې بدلون رانه ووستل شي. ځکه چې
دا اموزشي نظام مدن له وړکتون څخه تر عالي تحصيلاتو
پورې بايد د ټولني په خوځند طبيعت، پي تحول او بدلون، نه
سنتي ښکون او تحجر استواره وي. په دې نظام کې بايد داسې

داسې فضا ل منځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي.
نوبت او ابتکار د ویرې موجبات برابر نه کړي. بلکې دغه له
ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نوڅکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او
روزنې په نظام کې کولای شي چې دنني فرهنگ غوښتنې او اړتیا
وي پوره کړي.

اوس نو که خپلې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې
اورونې هدف د زده کړې تغیر او بدلون ته معطوف کړو.
ددې موخې په وسیله یو تریه شوی انسان زده کوي چې
څنګه زده کړه وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر
ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تېلې وي. خو
کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څیرې او د نويو معلوماتو راټولول داښه
لار ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهتري
او ښه والی تضمینوي.

« Learn how to learn. »

أخونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه ، با همکاري مرسه انتشارات فرانکلین ،

۱۹۵۴ ، ایران .

اراسته ،

احسان طبري ، بنياد آموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي يادگيري بر بنياد نظريه ها ، مو

سه انتشارات ، چاپ رودكي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علي اکبر ، روان شناسي عمومي .

سياسي ، اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت آموزش و پرورش ،

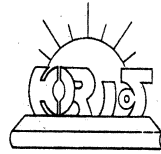
شرکت سعادي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

دودث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ،

۱۳۴۸ .

الكتب المختارة:

- (1) James, w. *The Principles of psychology*
1990. N.y : Holt.
- (2) Hilgard, E. R. and Brown, G. H. *Theories*
of learning. (3 rd). Newyork. Appleton
century. Croft, 1966.
- (3) Lewin. kurt. *principles of Topological*
Psychology, Newyork. McGraw Hill. 1936.
- (4) Rogers, clark R. *Freedom to learn* columbus,
ohio. Charles E. Merrill Publishing Co. 1969.
- (5) Rogers. clark. R. *Freedom to learn*, columbus. ohio.
- (6) Skinner. B. F. *Science and Human.*
Behavior. 1953.
- (7) woodworth. R. S.



د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختيځ د بيا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانگې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کيسې
۲. د طرابلس زمريان، د ليبيا په مظلوم ولس د ايټاليايي يرغلگرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډې، د ۲۰۰۰ په شاوخوا کې لنډې، راټولونکې سیداکل غزيبيار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سيني ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخيصي راډيولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحي اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلين طب و ډکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادويه اساسي
۱۰. د کمپيوټر اساسات، ويندوز او کمپيوټري محاوره د کمپيوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوبښکې د ښو په سر، د ډاکتر محمد يونس بروت شعري ټولگه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي ليکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکتر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپينو لار، تاريخي قصه، استاد عبدالغفور برينسا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغورې او نغوټې (ولس نامه)، لطيف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحيح، ټايب، ډيزاين او چاپ له پاره زموږ سره په دې ټیټو پته تماس کړئ شئ:

Dr. M. Farid Bazger

G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan

Tel. +92-91-841280, 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089

E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او يا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway

Phone: 63875971

Fax: 63875971

E.mail: bazger@c2i.net, Website: <http://home.c2i.net/dawat>

ARTIC
B
6.40
HAK
8865
cop-2



Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF

Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem



Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**